

Druga faza pjesništva Jakše Fiamenga

Iglić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:359189>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i
književnost

Diplomski jednopredmetni sveučilišni studij hrvatskoga jezika i književnosti; smjer:
nastavnički

Ana Iglčić

Druga faza pjesništva Jakše Fiamenga

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Diplomski jednopredmetni sveučilišni studij hrvatskoga jezika i književnosti; smjer:
nastavnički

Druga faza pjesništva Jakše Fiamenga

Diplomski rad

Student/ica:

Ana Iglčić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Sanja Knežević

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ana Iglčić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Druga faza pjesništva Jakše Fiamenga** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 16. veljače 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. JAKŠA FIAMENGO	3
2.1. Život i stvaralaštvo	3
2.2. Pjesnički opus Jakše Fiamenga	5
2.3. Temeljne odrednice pjesničkog diskursa Jakše Fiamenga	8
3. PRVA FAZA PJESNIŠTVA JAKŠE FIAMENGA	11
4. DRUGA FAZA PJESNIŠTVA JAKŠE FIAMENGA	14
5. ODNOS JAKŠE FIAMENGA PREMA BAŠTINI.....	20
5. 1. Oteto iz tmine	25
5.2. Kutija Gaja Utija	32
6. ODNOS JAKŠE FIAMENGA PREMA DUHOVNOSTI	40
7.ZAKLJUČAK	47
8. IZVORI I LITERATURA	49
8.1. IZVORI	49
8.2. LITERATURA.....	49
8.3. INTERNETSKI IZVORI	50
10. SUMMARY	52

1. UVOD

Tema diplomskog rada je pjesništvo Jakše Fiamenga. Glavnina rada bit će usmjerena na drugu fazu pjesništva točnije na odnos Jakše Fiamenga prema baštini. Odnos pjesnika prema baštini najviše je vidljiv u zbirkama „Oteto iz tmine“ i „Kutija Gaja Utija“ te ratnoj poemi „Zaziv protiv zloduha“. Jakša Fiamengo nesumnjivo je jedan od najpoznatijih autora popularnih dalmatinskih pjesama.

Ljubav prema klapskoj pjesmi ostavila je neizbrisiv trag osobito u zbirci skladanih pjesama „Piva klapa ispo' volta“. Upravo ljubav prema klapskoj pjesmi i prema pjesmama koje piše Jakša Fiamengo potaknule su me da započnem pisati diplomski rad o njemu i da kroz pjesme još bolje upoznam autora.

Jakša Fiamengo u svojoj bogatoj pjesničkoj karijeri objavio je ponajbolje zbirke pjesama sa nezaobilaznim motivom mora i zavičaja. Sanja Knežević podijelila je stvaralaštvo Jakše Fiamenga u dvije faze. U prvoj fazi bit će vidljiva dominacija motiva mora, a u drugoj fazi, osobito u zbirkama „Oteto iz tmine“ i „Kutija Gaja Utija“, motiv baštine.

Poglavlje „Temeljne odrednice pjesničkog diskursa Jakše Fiamenga“ otkriva nam same početke stvaralaštva i sve što je utjecalo na njegovo stvaralaštvo. Poglavlja koja govore o prvoj i drugoj fazi donose zbirke tih dviju faza, sve ono što je značajno za zbirke, ali isto tako i kritička promišljanja drugih autora i kritičara.

Naglasak je stavljen na drugu fazu stvaralaštva u koju su smještene dvije glavne zbirke diplomskog rada „Oteto iz tmine“ i „Kutija Gaja Utija“. One će predstavljati centralne zbirke u poglavlju „Odnos pjesnika prema baštini“.

Druga faza stvaralaštva pokazat će zrelost Jakše Fiamenga u pisanju, ali isto tako i autorovo dublje promišljanje o baštini koja postaje temeljna odrednica. Važna značajka druge faze jest upotreba postmodernističkih elemenata osobito intertekstualnosti i citatnosti.

Poglavlje koje je ranije spominjano jest „Odnos Jakše Fiamenga prema baštini“ u kojem će se kroz već navedene zbirke obraditi pjesme koje govore o odnosu autora prema baštini. Vidjet ćemo kako nam pjesnik kroz pjesme otkriva kulturu i tradiciju naroda koji su nekoć obitali na našim područjima. Otkriva nam prije svega ljepotu starih antičkih gradova, ali i vapaj za očuvanjem starine. Veliku ulogu na promišljanje o baštini imao je Domovinski rat, a to će najbolje posvjedočiti poema „Zaziv protiv zloduha“. U njoj će autor iznijeti sve ono što domovinu čini tako posebnom.

Posljednje poglavlje diplomskog rada je „Odnos Jakše Fiamenga prema duhovnosti“ koje će pokazati pjesnikovo poznavanje Biblije i biblijskih priča. Već prva zbirka „More koje jesi“ prikazat će pjesnikovu vještinu komponiranja biblijskih citata. Čitajući ostale zbirke nailazit će se na pjesme koje metaforički govore o Bogu. Pronalazak takvih pjesama zapravo je cilj ovog poglavlja. Na kraju svojevrsnim zaključkom donijet će se sinteza cjelokupnog rada.

2. JAKŠA FIAMENGO

2.1. Život i stvaralaštvo

Pjesnik Jakša Fiamengo rođen je 26. studenog 1946.godine u Komiži na otoku Visu gdje je polazio Osnovnu školu. Klasičnu gimnaziju završio je u Splitu gdje živi od 1962. godine. U Splitu je završio i Pedagošku akademiju. U srednjoškolskim danima počeo se baviti novinarstvom i uredničkim poslovima. Bio je glavni urednik školskog lista *Mladi klasičar*. Uređivao je splitski časopis *Vidik* i biblioteku *Vidik* te listove *Gdje* i *Viško ric*. Urednik je i novinar u rubrici dnevnih novina *Slobodna Dalmacija*. Sudjeluje u poslovima izdavaštva u Književnom krugu Split.

Jakša Fiamengo „od 1965. godine piše i objavljuje poeziju, eseje, kritike, scenarije“.¹ Član je Društva hrvatskih književnika od 1969. godine. Pjesme su mu prevedene na engleski, francuski, talijanski, njemački, portugalski, ruski, slovački, mađarski, slovenski, makedonski i albanski jezik. Veliki je Fiamengov doprinos na području kulturnih projekata pa je tako bio „inicijator, utemeljitelj i umjetnički voditelj ljetne kulturne manifestacije Ljeto u Komiži“.²

U hrvatskoj se književnosti pojavljuje s novom generacijom splitskih mediteranskih pisaca: Momčilom Popadićem, Tonom Vladislavićem, Srećom Lorgerom, Ivanom Martincem, Jadrankom Čolović, Antom Lisicom. Njihovi prethodnici bili su: Danijel Dragojević, Tonči Petrasov Marović, Zvonimir Mrkonjić, Tonko Maroević.³ Sanja Knežević za njegov pjesnički tekst utvrdila je sljedeće:

„U Fiamengovom se pjesničkom tekstu izmjenjuju i tri zadana modusa postmodernoga mediteranskoga tkanja teksta; od popularno- kulturnog preko intertekstualno- ludističkog do u konačnici najzrelijeg mitsko-simboličkog.“⁴

Društveno-političke promjene u hrvatskoj kulturi odigrale su značajnu ulogu u izmjeni modusa pjevanja Jakše Fiamenga. Do devedesetih godina Jakša Fiamengo bio je poznatiji kao autor popularnih pjesama i tekstopisac dalmatinskih šansona nego kao autor.

U vrijeme Domovinskog rata Fiamengo u pjesništvo uvodi intertekstualni dijalog s hrvatskom sredozemnom baštinom i zavičajnim prostorom i to postaje bitna odrednica u

¹ Hrvojka Mihanović- Salopek , „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“, u: Jakša Fiamengo , *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 265.

²Isto, str. 268.

³Sanja Knežević, *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb,2013., str. 125

⁴Isto, str. 126.

stvaranju intimnog i nacionalnog identiteta. Od kraja devedesetih i u 2000- im godinama ponovno se vraća moru i platonističkoj ideji svjetla koju je započeo još u prvoj zbirki *More koje jesi*.⁵

Najznačajnije zbirke koje je objavio Jakša Fiamengo bit će navedene u sljedećem poglavlju. Jakša Fiamengo između ostaloga autor je teksta dječjeg mjuzikla *Morsko more* te niza scenarija, od kojih je značajan scenarij za film *Palača rodi Grad, I. i II.* Glavni je urednik revije *Welcome to Split*. Autor je niza esejističkih i zapisa i predgovora autorskim knjigama, monografijama i prigodnim izdanjima, član je povjerenstva, pokretač i voditelj manifestacija, izbornik i antologičar.⁶

Pjesništvo mu je objavljeno u brojnim časopisima: *Mogućnosti, Dubrovnik, Vidik, Zadarska revija, Forum, Republika, Kolo, Književna revija, Suvremenik, Ljetopis Matice srpske, Delo, Mostovi, Bridge, Vijenac, Slobodna Dalmacija* i dr. Brojne su mu pjesme skladane i pjevaju ih najistaknutiji hrvatski pjevači te klape, zborovi i dječji ansambli. Godine 1995. Croatia Records objavio mu je CD i audio kasetu *Svjetiljka djetinjstva* s izabranim pjevanim pjesmama. Za svoje pjesme dobio je niz nagrada na festivalima. Godine 2002. dobio je Porina. Na Međunarodnom dječjem festivalu u Šibeniku desetak godina je selektor- urednik lutkarskog programa. Najznačajnija nagrada je nagrada *Maslinov vijenac* na manifestaciji Croatia Rediviva u Selcima na otoku Braču. Prijevodi poezije Jakše Fiamenga zastupljeni su u brojnim stranim časopisima: *Mlada tvorba iz Bratislave* (antologijski odabir hrvatske poezije na slovačkom, izbor Slavko Mihalić), *La Battana* (prijevod na talijanski Mladen Machiedo), *Vilenica* i drugi.⁷

⁵Isto.

⁶Hrvojka Mihanović- Salopek , „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“,u: Jakša Fiamengo , *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 265.

⁶ Isto, str. 267.

⁷Isto

2.2. Pjesnički opus Jakše Fiamenga

Jakša Fiamengo poeziju je počeo objavljivati 1965. godine po časopisima i novinama, a već 1966. godine objavio je zajedno s Momčilom Popadićem prvu pjesničku zbirku pod nazivom *Stepenište*. Fiamengov ciklus unutar zbirke naziva se *Pred obećanom zemljom*. U ciklusu *Pred obećanom zemljom* Cvjetko Milanja zapazio je krugovašku ideju pjesništva, „točnije mihalićevsku liniju egzistencijal-analitike i nigdinske ontologije, kao i sličan tip slobodnoga (besjedovnog stiha)⁸.

Književna znanstvenica Sanja Knežević u *Mediterranskom tekstu hrvatskoga pjesništva* podijelila je stvaralaštvo Jakše Fiamenga u dvije faze. Prvu fazu Jakše Fiamenga naslovila je „Od primordijalnih traganja za intimnim identitetom do popularne šansone“ ,a druga faza nosi naslov „Riječ na tragu svjetla baštinskog“. U prvoj fazi kao što sam naslov kaže Jakša Fiamengo je u potrazi za vlastitim pjesničkim identitetom dok u drugoj fazi pronalazi i pjesnički identitet i baštinu kao uporište identiteta.

Prva samostalna zbirka Jakše Fiamenga *More koje jesi* objavljena je 1968. godine. Zbirka ujedno pripada prvoj fazi pjesništva Jakše Fiamenga. Povjesničar književnosti Slobodan Prosperov Novak u *Povijesti hrvatske književnosti* za zbirku *More koje jesi* navodi sljedeće:

„U toj zbirci usred obilja banalnih metafora i inverzija mogao se već naslutiti Fiamengov dobar sluh i točno ritmiziranje, osjetiti prisnosti pjesnika i mora, koje je inače postalo ekskluzivnim središtem svega što će poslije napisati“⁹.

Hrvojka Mihanović-Salopek u predgovoru izabranih pjesama *Domaće relikvije* ističe kako upravo zbirkom *More koje jesi* započinje „Fiamengova koherentnost i autentična pjesnička usidrenost“.¹⁰ *Vjetar oko kuće* je zbirka iz 1975. godine u kojoj se i dalje osjeća pjesnikova povezanost s morem i „osjećanje čežnja za primordijalnim stanjem“¹¹. Zbirke *Večera u oku* koja je objavljena 1976. godine te *Svjetiljka radosnog moreplovca* iz 1988. godine ispunjene su, kako navodi Sanja Knežević, „intimnošću malih stvari sobe, kuće, zavičaja kao mikroprostora očuvanja intimnog identiteta“¹² i u njima je „voljena žena stvaran motiv“.

⁸Cvjetko Milanja, *Pjesništvo Jakše Fiamenga*, Mogućnosti, Split , 4-6/2002.,str. 121.

⁹Slobodan Prosperov Novak, „Jakša Fiamengo uglazbljuje more“, u: *Povijest hrvatske književnosti* str. 148.

¹⁰Hrvojka Mihanović- Salopek , „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“,u: Jakša Fiamengo , *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 8.

¹¹Sanja Knežević, *Mediterranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013. str. 128.

¹²Isto

Dvije godine nakon zbirke *Svjetiljka radosnog moreplovca* izlazi zbirka *Oteto iz tmine* koja postaje prijelazna zbirka između dviju faza. Unutar prve faze Sanja Knežević je izdvojila knjigu izbora skladane poezije *Piva klapa ispo' volta* koja je objavljena 1994. godine i za knjigu kaže:

„Premda se kronološki Fiamengovo primijenjeno pjesništvo ne uklapa posve u prvu fazu, naime dobar dio pjesama nastao je i tijekom Domovinskog rata, fenomen njegova izleta na estradnu scenu zapravo je fenomen u potpunosti razigrane i lepršave prve postmoderne“.¹³

Književni povjesničar Cvjetko Milanja drugu fazu pjesništva Jakše Fiamenga uvjetno je postavio od zbirke *Svjetiljka radosnog moreplovca* iz 1988. godine dok za Sanju Knežević druga faza nedvojbeno započinje zbirkom *Oteto iz tmine* iz 1990. godine. Zbirka *Oteto iz tmine* je svojevrsna prekretnica kako godinom tako i pjesnikovim pronalaskom vlastita identiteta u svjetlu baštine. Ovom zbirkom pjesnik povijest i prostor „otima iz zaborava“¹⁴.

U jeku Domovinskog rata nastala je knjiga *Zaziv protiv zloduha* koju pjesnik Srećko Diana smatra „jedinstvenom poetskom cjelinom u kojoj su riječ i slika ušli u zajednički okršaj ne da zloduhe pobijede nego da ga s moralne strane bivstvovanja ponize i ukažu na to što je hrvatska krvava stvarnost i pjesnička sudbina unutar te stvarnosti“¹⁵. Domovinski rat postao je prekretnica u pjesnikovu stvaralaštvu. Omogućio je pjesnikovo dublje promišljanje o baštini i prošlosti sačinjenoj od jezika, spomenika i kulture.

Zbirka *Kutija Gaja Utija* iz 1994. godine zbirka je kojom pjesnik otkriva bogatstvo povijesti, kamena i zapisa koji postaju istinska svjetlost baštine. U predgovoru Fiamengovih izabranih pjesama *Domaće relikvije* Hrvojka Mihanović-Salopek uvrstila je i dvije zbirke koje je Jakša Fiamengo namijenio dječjem uzrastu, a to su zbirke *Morsko i druga mora* iz 1998. godine objavljene u Šibeniku i *Podne na trgu* objavljene 2001. godine na Hvaru.

Tragom očuvanja jezičnog identiteta ide zbirka *U situ jeziku* koja je objavljena 1996. godine. U njoj pjesnik preispituje jezične mogućnosti, ali iskazuje i strah od riječi koje će kako kaže Salopek Mihanović „prerasti ciljano značenje i rastvoriti svoje nove semantičke

¹³Isto, str. 138.

¹⁴Isto, str. 142.

¹⁵Srećko Diana, „Rukopis lirskih ozračja“: zapis o poeziji Jakše Fiamenga, *Mogućnosti*, Split, 1- 3/1994., str. 23.

potencijale izmičući i samoj pjesnikovoj kontroli“.¹⁶ Književni kritičar Ivan Božičević ustvrdio je kako se Jakša Fiamengo poput mnogih pjesnika koji su potekli iz splitskog književnog kruga smatra Marulićevim potomkom „pobornikom, čuvarem i nastavljačem njegove baštine, njegova 'sitog' jezika, 'rujne' čakavice“¹⁷. Jezika iz kojeg, kako dalje navodi, „zrači svjetlost, osjetilna i duhovna, spoznajna i vizijska, opservacijska i imaginacijska“¹⁸.

Da nije zaboravio rodni zavičaj i komiški dijalekt dokazuju i pjesme uvrštene u zbirku *Maslinov vijenac* koja je objavljena 1996. godine. Zbirkom *Sukanje kućne dobrote* koja je objavljena 1997. godine pjesnik otvara lepezu sjećanja na djetinjstvo u rodnoj Komiži i otoku Visu. Zbirka *Dolazak u kruh* otkriva pjesnikov put u transcendentne prostore. Objavljena je 1998. godine i kako Sanja Knežević navodi „ona je u cijelosti natopljena biblijskom tematikom i helenističkom filozofijom platonizma“¹⁹.

Jakša Fiamengo okušao se i u pisanju soneta i objavio je ukupno pet knjiga soneta koje je 2008. godine sabrao u *Sonetno petoknjižje*. Zbirke soneta su redom: *Pedesetogodišnja pjesma* objavljena 1996. godine, *Ljestve Jakovljeve* iz 2003. godine, zbirka *Nebo podneblje* objavljena 2005. godine, zatim *Mravi iz Nezakcija* iz 2005. godine i *Anima gemella* koja je objavljena 2007. godine. *Ovjera beskraj* je zbirka objavljena 2005. godine. U 2009. godini Jakša Fiamengo objavljuje čak tri zbirke pjesama: *Jeka*, *Tajna mjerenja* i *Svjetleća tijela*.

¹⁶Hrvojka Mihanović- Salopek , „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“, u: Jakša Fiamengo , *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 13.

¹⁷Ivan Božičević, *Pjesnički proplanci*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2009., str. 159.

¹⁸Isto

¹⁹Sanja Knežević, *Mediterranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013., str. 156.

2.3. Temeljne odrednice pjesničkog diskursa Jakše Fiamenga

Jakša Fiamengo poezijom se počeo baviti još u vrijeme srednjoškolskih dana, a u hrvatskom pjesništvu pojavio se s generacijom mlađih splitskih pjesnika. Srećko Diana okupio ih je oko časopisa *Vidik*. „Fiamengo pripada krugu najistaknutijih suvremenih pjesnika, a njegovu poeziju bitno određuje pripadnost mediteranskom prostornom i duhovnom ozračju“²⁰, kazat će u tom kontekstu Hrvojka Salopek-Mihanović.

Na pjesništvo Jakše Fiamenga posebno je utjecalo njegovo odrastanje u „arkadijski zatvorenoj Komiži“²¹ na otoku Visu. Sanja Knežević smatra da upravo tu „leži tajna njegova stalna kompleksa zavičajnosti i čežnje za inzularnim povratkom, kompleksom koji je snažno prisutan u cjelokupnu njegovu opusu“²².

„U Fiamengovom se pjesničkom tekstu izmjenjuju i tri zadana modusa postmodernoga mediteranskoga tkanja teksta; od popularno-kulturnog preko intertekstualno-ludističkog do u konačnici najzrelijeg mitsko-simboličkog“²³, ističe kao jednu od bitnih teza u definiranju Fiamengove poetike Sanja Knežević.

Popularno-kulturni modus vidljiv je u skladanim pjesmama po kojima je Jakša Fiamengo bio najpoznatiji. Tea Benčić Rimay navodi da je Fiamengov estradni uspjeh bio jedan od temeljnih razloga zbog kojega je kontinuirani pjesnički rad ovoga pjesnika neko vrijeme ostao zapostavljen. Književna kritičarka Tea Benčić Rimay još ističe tri teme koje su prisutne u poeziji Jakše Fiamenga:

„tema zavičajnosti s 'opetovanim morem', zamršen odnos prema prošlosti iz koje izranja još starija prošlost: tradicija pučkih, ali i srednjovjekovnih zapisa, renesansnih otaca Marula i Držića, Hektorovića, Lucića, te treća i najveća tema: intima povezana dualnim ego-centričnim ishodištem: 'ja' u dosezima duhovnog Dalma-obilježja i 'ja' u ljubavi, svijetu i životu svagdašnjem, pučkom, iskonskom“²⁴.

²⁰Hrvojka Mihanović- Salopek , „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“,u: Jakša Fiamengo , *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 8.

²¹Sanja Knežević, *Mediterranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013., str. 125.

²²Isto

²³Isto, str. 126.

²⁴Tea Benčić Rimay, „Suha riječ vatre“, u: *Pjesme u prozoru*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb,2000., str.

Poezija prve faze pjesništva Jakše Fiamenga vitalistička je, vedra i poletna. Pjesnik je u potrazi za vlastitim pjesničkim identitetom i ostvarenjem. U prvoj samostalnoj zbirki *More koje jesi* more postaje nositelj pjesnikova intimnog identiteta, „more je za pjesnika početak i krajstvaranje i konačno počivalište; more je za nj sva mjera života“²⁵. Ljubavna tematika prisutna je u zbirki *Svjetiljka radosnog moreplovca*:

„Sve je tu isprepletено pogledom žene, i pogledom u ženu; ona je sada preuzela ulogu morskoga simbola i pretvorila se u stvarno tijelo sredozemnog, otočkog mikroprostora. Žena se izjednačuje s prostorom intime- sobom, kućom, prozorom, ali i s lukom sa sigurno usidrenim brodom“²⁶.

Motivi koji se pojavljuju kroz pjesme gotovo svih zbirki motivi su mora koje postaje pjesnikov lajtmotiv, zatim zavičaja, baštine, jezika, vremena i svjetlosti. Svjetlost se kao i more pojavljuje već u prvim zbirkaма, a postaje dominanta u kasnijim zbirkaма druge faze kao primjerice *Svjetleća tijela*, *Ovjera beskraja*, i *Dolazak u kruh*.

Zanimljivo je da u zbirki *More koje jesi* nema naslova pjesama već ih Jakša Fiamengo naslovljava po početnim stihovima pjesme. Jakša Fiamengo piše podjednako i stihične i strofične pjesme. Opkoračenje i personifikacija su stilske figure koje najčešće koristi u pjesmama, a vizualnim pjesničkim slikama nastoji dočarati podneblje odnosno prirodu. Inverzijom, opkoračenjem, izmjenom dugih i kratkih slogova unutar stiha i izmjenom dugih i kratkih stihova unutar strofe pjesnik postiže ritam pjesme.

Jakša Fiamengo piše slobodnim stihom po uzoru na Antuna Branka Šimića, a u zbirki *Piva klapa ispo' volta* pjesme su rimovane i najčešća rima je ukrižena. U sonetnom pisanju Jakša Fiamengo koristi čvrstu formu.

Ante Stamać navodi kako Jakša Fiamengo svoj autorski položaj izražava „slobodnim i nesputanim govorom vlastite integralne subjektivnosti“²⁷. U svim zbirkaма mogla su se pronaći zemljovidna i stvarna mjesta kojima nastoji istaknuti njihovu važnost za kulturu naroda.

„Uloga imenovanih lokaliteta mnogovrsna je. Prvo ona nanovo dokazuje spomenutu Fiamengovu 'mediteransku zavičajnost'. Drugo, oko njih se, posebice oko pobožnih arhajskih mjesta rodnoga Visa, okuplja misao na transcendentalije, gdje kadšto i skriveni Bog pokaže svoju vječnosnu nazočnost. Treće, govoreći iz aspekta poetike imaginacije, ona svojom ikoničnom slikovitošću nerijetko

²⁵Sanja Knežević, *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013., str. 130.

²⁶Isto, str. 136.

²⁷Ante Stamać, „Gdje beskraj postaje ovjerenim prostorom“, u: *Tragovi, otisci i lica*, Altagama, Zagreb, 2009. str. 313.

organizira odviše razuzdanu maštu upućenu beskraju. I četvrto, a ponajvažnije, Fiamengovi su lokaliteti upravo ovjera beskraja: dokaz da metafizika nije isprazno lahorenje i vječna vedrina neba, nego stalna provjera ljudskog okružja, životnih realiteta, i nekih transcendentalnih kategorija²⁸.

Ne samo da Jakša Fiamengo ističe važnost gradova i stvarnih lokaliteta, on donosi i stvarna imena pjesnika ili ljudi koji su također doprinijeli izgradnji hrvatske kulture, tradicije i jezika. Tu veliku važnost imaju Marko Marulić, Petar Hektorović i brojni drugi. Kroz pjesme dijalogizira s baštinom i upozorava na njezinu vrijednost. Upravo u drugoj fazi stvaralaštva Jakše Fiamenga prisutna su postmodernistička obilježja citatnosti i intertekstualnog dijaloga s baštinom.

²⁸Ante Stamać, „Gdje beskraj postaje ovjerenim prostorom“, u: *Tragovi, otisci i lica*, Altagama, Zagreb, 2009. str. 315.

3. PRVA FAZA PJESNIŠTVA JAKŠE FIAMENGA

U prvoj fazi pjesništva Jakša Fiamengo u potrazi je za načinom pisanja po kojem će ostati prepoznatljiv. Prva zbirka *More koje jesi* objavljena je 1968. godine. Za prvu zbirku u kojoj more postaje putokaz ostalim zbirka Hrvojka Salopek Mihanović je utvrdila kako „lirski subjekt postaje trajno obilježen morem, a more postaje ne samo arhetipska odrednica životnosti i praelement počela, već postaje istoznačnica pjesnikove nemirne, nesagledivo duboke i mnogolike duševne nutrine“²⁹. Unatoč trajanju razlogovske poetike, pjesme Jakše Fiamenga su lagane, melodične i obojene emocijom.

Naslov *More koje jesi* podsjeća na početak molitve Očenaša: *Oče naš koji jesi* ili kako navodi Sanja Knežević: „Posuđujući iz Knjige Izlaska biblijski ton Božjeg očitovanja u rečenici 'Ja sam koji jesam', Fiamengo naglašava ulogu mora u tkanju vlastitoga života, svog intimnog identiteta. Zbirka je napisana slobodnim „narativno-opažajnim vitmanovskim stihom“³⁰ i bez dijakritičkih znakova.

Napisana je u tri ciklusa: *Prisnost* u kojem pjesnik otkriva bliskost s morem, ovisnost o moru: „postoji moja ovisnost o moru“ te srodnost s morem: „srodni smo ja i more i srodnost je naša velika“. Drugi ciklus nosi naslov *Zapisi*. Ovdje „zapisuje“ svoje znanje o moru, svoje iskustvo s njim te prati sve one legende o moru i sve događaje vezane uz more. Treći ciklus naslovljen je *More po legendi*. Pjesme nemaju naslova i one se poput laganog mreškanja prelijevaju jedna u drugu odnosno nastavljaju jedna na drugu. Tea Benčić Rimay zapisuje sljedeće: „Već je prva njegova zbirka *More koje jesi* pokazala kako inspirativno, utemeljeno na jakoj sprezi odnosa prema prirodi, okruženju, 'ubaštinjenju', gradi čvrstu pjesmu: kada iskren ton prevlada sve potrebe za znanjem i umovanjem“³¹.

Zbirku *Vjetar oko kuće* objavio je 1975. godine. Zbirka se sastoji se od nekoliko ciklusa: *Zapisivač u zavjetrini*, *Zlato večeri*, *Čas tvoje pribranosti*, *Zemljovid noći* i *Šetnja uz vrijeme*. Pjesnik kao „zapisivač u zavjetrini“ prepušta tok svojih misli vjetru da ih raznosi u prostranstva prošlosti, skupi sve krhotine vremena i složi u mozaik kulturne, prirodne, duhovne, materijalne i nematerijalne baštine kako bi se upoznao jedan dio ljepote povijesti. Ako je u prvoj zbirci more bilo središte, u ovoj zbirci kuća postaje motiv oko kojeg se isprepliće pjesma. Kuća kao

²⁹Hrvojka Mihanović- Salopek , „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutaršnjeg mora“, u: Jakša Fiamengo , *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 8.

³⁰Sanja Knežević, *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013.,str. 130.

³¹Tea Benčić Rimay, Suha riječ vatre, u: *Pjesme u prozoru*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb,2000., str.65.

simbol topline, djetinjstva i mjesto stalnog povratka. Pojavljuje se i motiv žene, ali ne kako bi ju prikazao kao uzvišeno biće kao što je to slučaj kod Petrarke, nego kako bi joj iskazao toplu zahvalnost. Pjesnik Tomislav Marijan Bilosnić kada je riječ o motivu žene u Fiamengovoj zbirci iznosi sljedeće: „Ovdje žena dolazi uza sve ostalo, a ne sama za sebe kao nešto nadnaravno i mistično, a niti kao potreba za erotsko-posjedničkim“³².

U cjelokupnoj zbirci pjesnik postaje, kako navodi Hrvojka Mihanović-Salopek, „kreator svog osobnog posebnog interijera u kojem se intimna i ekskluzivno subjektivna zapažanja svijesti ucjepljuju u vizuru i preobražavaju pogled na realne predmete i pojavnosti“³³. Jakša Fiamengom ovom zbirkom nostalgично bježi u prošlost - „pjesnik neprestano živi u nostalgiji, stalnoj čežnji za nekim prošlim, toplim zagrljajem u kojem je ostavio dio vlastitog identiteta“³⁴.

Godinu dana nakon zbirke *Vjetar oko kuće* objavio je zbirku *Večera u oku*. Zbirku čini nekoliko ciklusa: *Ako si stvarna*, *Lovci na boje*, *Motiv sfinge* i *Vježbe iz sjećanja*. Vizualne pjesničke slike postaju dominantna karakteristika zbirke. Sanja Knežević ističe kako se motivi oka, očiju i svjetla prepoznaju u cjelokupnoj zbirci. Nadalje navodi kako Fiamengo uvodi i „obojeni jezik“ u ciklusu *Lovci na boje*. Vidljiv je i „fiamengovski ironični ludizam“ osobito u pjesmi „Bon jour, impresionisti“.

U trećem ciklusu *Motiv sfinge* sfinga se „nameće i kao simbol identiteta prostora“³⁵. Sanja Knežević smatra da se radi o konkretnoj sfingi „egipatskoj sfingi cara Dioklecijana koja se i danas nalazi na splitskom Peristilu“³⁶.

Ludizam je prisutan i u posljednjem ciklusu *Vježbe iz sjećanja*. U ovom ciklusu Sanja Knežević prepoznaje „postmodernističku tendenciju spajanja niskog stila s uzvišenim temama prošlosti i baštine“³⁷. Pjesmom *Starohrvatski Solin* daje naznake smjera kojim će krenuti u drugoj fazi pjesništva koja nastupa devedesetih godina. Promišljanja o jeziku i svojevrsni ludizam značajke su postmodernizma, no one će doći do izražaja tek u drugoj fazi stvaralaštva kada zbog Domovinskog rata Jakša Fiamengo produbljuje svoja promišljanja o prošlosti, nacionalnom identitetu i jeziku koji su postali najugroženiji. Do tada se Jakša Fiamengo nije zanosio tim pitanjima, svoja je promišljanja usmjeravao na jednostavnije stvari i predmete.

³²Tomislav Marijan Bilosnić, „Mediteranska šetnja“, u: *Tajni život*, Književni centar, Zadar, 1989., str. 71.

³³Hrvojka Mihanović-Salopek, „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“, u: Jakša Fiamengo, *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 9.

³⁴Sanja Knežević, *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013., str. 132.

³⁵Isto, str. 134.

³⁶Isto

³⁷Isto, str. 135.

Nakon dvanaest godina pauze Jakša Fiamengo je 1988. godine objavio zbirku *Svjetiljka radosnog moreplovca*. Jakša Fiamengo priča priču o pomorcu koji čeka svoj povratak na pučinu gdje ga čeka njegova vjerna žena. Kako bi skratio vrijeme, pomorac hrani misli maštom. U mašti oživljuje svaki predmet koji okružuje njegovu dragu. Pjesnik je personificirao more izjednačavajući čovjeka s morem. More je dobilo oči kojima promatra mornarevu zaručnicu, pazi na nju i rukama ju miluje umjesno njega. Žena postaje „simbol u kojem pjesnik nastavlja izgrađivati vlastiti identitet“³⁸. Sanja Knežević navodi kako su pojedine pjesme u zbirci „izvršni primjeri mediteranske ushićenosti životom, ljubavlju, ljepotom pejzaža i u konačnici dragocjenom baštinom (tradicijom)“³⁹.

Hrvojka Mihanović-Salopek ističe i fenomen svjetlosti koji se pojavljuje u zbirci „kao konkretan mediteranski intezivni sunčev sjaj, ali i kao tema unutarnjeg ozarenja, te postaje drugom velikom izražajnom i istraživačkom pjesnikovom opsesijom“⁴⁰. Zbirkom *Svjetiljka radosnog moreplovca* završava prva faza stvaralaštva Jakše Fiamenga.

³⁸Isto. str. 136.

³⁹Isto

⁴⁰Hrvojka Mihanović- Salopek , „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“,u: Jakša Fiamengo , *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 9.

4. DRUGA FAZA PJESNIŠTVA JAKŠE FIAMENGA

Druga faza stvaralaštva Jakše Fiamenga započinje zbirkom *Oteto iz tmine* koja je objavljena 1990. godine. U drugoj fazi Jakša Fiamengo počinje ozbiljnije promatrati i propitivati nacionalni identitet, ali i kulturnu baštinu koja je u vrijeme Domovinskog rata bila ugrožena. Upravo „ratne“ zbirke ukazuju na postmodernistička obilježja pjesništva. Što se tiče tematskog plana pjesništva druge faze, Sanja Knežević je ustanovila kako on objedinjuje „helenizam, kršćanstvo, pučku poetiku, ali i bitna mjesta hrvatskoga nacionalnog jadranskoga identiteta“⁴¹.

Pjesnik o svom vlastitom identitetu promišlja „u dimenziji svoga intimnog jastva, ali i u dimenziji životno uvjetovanog prostora na paraleli: Sredozemlje- Hrvatska- Jadran- Split-Vis“⁴², kako navodi Sanja Knežević.

Za zbirku *Oteto iz tmine* Sanja Knežević utvrđuje kako je riječ o „pjesničkoj katalogizaciji zavičajne baštine, i to u podjednakoj mjeri intimne (otac, majka, kuća), povijesne (antički kulturni ostaci) i pejzažne (simboli sredozemna krajobraza)“⁴³. Pjesme *Jarac*, *Smokva*, *Poskok* postaju svojevrsni znakovi podneblja i Mediterana, a pjesmama *Fuge materine kuće*, *Nava* i *Gajeta* Jakša Fiamengo čuva čakavsko-komiški govor. Nostalgija za ocem i majkom vidljiva je u pjesmama *Fuge materine kuće* i *Razgovor s ocem*. U pjesmi *Bar se nadam* promišlja o „sudbini“ pjesama koje je napisao i živi u nadi da će ostati upamćen po pjesmama. Upravo takva i slična promišljanja ukazuju na Jakšu Fiamenga kao postmodernističkog pjesnika. Hrvojka Mihanović-Salopek navodi kako pjesnik „slavi plov komiških drevnih brodova, gajete i nave, čemprese koji 'otključavaju vrata neba', potonulu amforu i pupoljak kapare“⁴⁴.

U vrijeme Domovinskog rata i vrijeme kada se hrvatski narod borio za slobodu, samostalnost, ali i identitet Jakša Fiamengo objavljuje *Zaziv protiv zloduha* i *Kutija Gaja Utija*. *Zaziv protiv zloduha* poema je iz 1992. godine u kojoj Jakša Fiamengo podiže glas protiv „zloduha“ koji se nadvio nad Hrvatsku. Pjesnik „iskazuje snagu stostruke i duboke sraštenosti s domovinom, ali i prkosno tumači zloduhu da se nevoljena i neshvaćena tuđa zemlja ne može

⁴¹Sanja Knežević, *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013., str. 141.

⁴²Isto

⁴³Isto, str. 142.

⁴⁴Hrvojka Mihanović- Salopek, „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“, u: Jakša Fiamengo, *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 10.

osvajanjem usvojiti, već samo potpuno uništiti⁴⁵. Tonko Maroević ističe kako Jakša Fiamengo nije htio dopustiti da iz njega progovara mržnja već je pažljivo birao riječi kojima je želio ukazati na zlo koje čine. Nije imenovao neprijatelje, nego ih je sve stavio pod isti pojam „zloduha“. U poemi *Zaziv protiv zloduha* Jakša Fiamengo na razne načine naziva domovinu: plemenita smokva, preplanuli ružmarin, darežljive rijeke, ulje iz sna, svečanost jezika, svijeća molitve, bašta baštinska, grb roda, ploča grobna. Srećko Diana *Zaziv protiv zloduha* smatra „jedinstvenom poetskom cjelinom u kojoj su riječ i slika ušli u zajednički okršaj ne da zloduhe pobijede nego da ga s moralne strane bivstvovanja ponize i ukažu na to što je hrvatska krvava stvarnost i pjesnička sudbina unutar te stvarnosti“⁴⁶. Može se reći da Jakša Fiamengo tek tada počinje ozbiljno shvaćati što znači kultura, baština, jezik i tradicija na kojoj je izniknula Hrvatska. U ratnim godinama, ali i godinama nakon rata Jakša Fiamengo teži očuvati baštinu i kreće dublje istraživati povijest.

Zbirka *Kutija Gaja Utija* također je ratna zbirka. Objavljena je 1994. godine i u njoj je prepoznatljiv postmodernistički postupak „interstekstualnog dijaloga s poviješću, neopterećen ludizam, vizualnost pjesničkoga teksta, ponekad bolna ironija“⁴⁷. Jakša Fiamengo „u postmodernističkoj maniri opće katalogizacije kraju zbirke pridodaje i bilješke uz pjesme kao svojevrsan tumač simbola i znakova, mjesta i osoba koje čine hrvatski kulturni identitet“⁴⁸. U zbirci „dolazi do jedne od najpotpunijih inkrustacija pjesnikova unutarnjeg duhovnog svijeta sa sekvencama helenske i starohrvatske povijesti“⁴⁹. Cvjetko Milanja navodi kako je zbirka „inspirirana multikulturalnošću“, a ujedno i „katalogizira te pjesnički i glosarijski komentira umjetničke i kulturne slojeve Dalmacije“⁵⁰. Jakša Fiamengo unosi emociju u pjesme, a ne samo arheološke opise. Grad Solin postaje „simbol Fiamengova pjesničkoga projekta“⁵¹ te istodobno „antička, starokršćanska i starohrvatska prijestolnica“⁵².

Na tom tragu je i pjesma *Hel* koju je Jakša Fiamengo posvetio don Frani Buliću. U bilješkama na kraju zbirke Jakša Fiamengo je naveo kako su to prva slova u natpisu hrvatske

⁴⁵Isto, str. 11.

⁴⁶Srećko Diana, „Rukopis lirskih ozračja“: zapis o poeziji Jakše Fiamenga, *Mogućnosti*, Split, 1- 3/1994., str. 23.

⁴⁷Sanja Knežević, *Mediterranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013.,str. 147.

⁴⁸Isto, str. 148.

⁴⁹Hrvojka Mihanović- Salopek, „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“, u: Jakša Fiamengo, *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 11.

⁵⁰Cvjetko Milanja, „Jakša Fiamengo“, u: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.*, Altagama, Zagreb, 2003., str.360.

⁵¹Sanja Knežević, *Mediterranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013.,str. 148.

⁵²Isto

kraljice Jelene. Natpis je pronašao don Frano Bulić, i zato ga kako kaže Sanja Knežević, Jakša Fiamengo naziva lučonošom hrvatske srednjovjekovne arheologije.

U pjesmi *Kutija Gaja Utija* pjesnik donosi stihove s kamene ploče pomorca Utija, a na početku prvog ciklusa *Sub divo* pjesnik je preuzeo stihove Tonča Petrasova Marovića „Ležim na travi tisućljetnih grobova“⁵³. Pjesnik u pjesme unosi stvarna povijesna imena grada Splita od Velikog Severa, Tome Arhiđakona do svetog Dujma „sjedinjujući ih u velikom Marulu“⁵⁴. Unosi i biblijska osobna imena što je vidljivo iz naslova pjesama *Job na Braču* i *Jakov pod ljestvama*, ali i imena gradova kao što je Emaus te Getsemanski vrt.

Jakša Fiamengo dijalogizira i s renesansnim pjesnikom Petrom Hektorovićem posvećujući mu pjesmu *Nihil occultum* u značenju „Ništa nije skriveno“. Naslov je preuzet iz Hektorovićeve utvrde Tvrdalj. U pjesmi *Svijeća na Držićevu* grobu pjesnik donosi stihove Momčila Popadića, a pjesma *Šuplja crkva* odnosi se na pjesmu o krunidbenoj bazilici kralja Dmitra Zvonimira u Solinu.

„U svom katalogu hrvatske slike identiteta Fiamengo stihovano opisuje Višeslavovu krstionicu u pjesmi 'Impresija kod Višeslava', Poljički statut u istoimenom pjesničkom tekstu, zadarsku raku sv. Šimuna, ali i mjesto Rižnice nadomak Solina u kojemu se 'rodio zavičaj' na čijim je temeljima izrasla kultura“⁵⁵.

Ciklus *Liber Comisiae* dobio je naslov po zbirci notarskih spisa i dokumenata o rodnoj Komiži od 16. do 18. stoljeća. Najznačajnije pjesme su *Domaće relikvije* i *Sinopsis za obiteljski grb* kojima pjesnik prenosi intimno iskustvo i „u kojima se osjeća prepoznatljiva lakoća i pjevnost Fiamengova stiha, kao i uobičajen mediteranski inventar domaće konobe i arkadičnosti otočkog pejzaža“⁵⁶.

U poslijeratne zbirke spadaju *U situ jeziku* koja je objavljena 1996. godine zatim *Sukanje kućne dobrote* objavljena 1997. godine te *Dolazak u kruh* koja je objavljena 1998. godine.

Zbirka *U situ jeziku* objavljena je nakon Domovinskog rata kada je narod iako ponižen ipak ponosan kretao iz početka graditi najprije sadašnjost, a potom i budućnost na korijenima prošlosti. Jezik je najvažnije obilježje identiteta određene kulture, a to je dao naslutiti Jakša Fiamengo u pjesmi *Škrinja* u kojoj ujedinjuje „ključne motive svoje poetike ujedinjujući u

⁵³Jakša Fiamengo, *Kutija Gaja Utija*, Dom kulture „Zvonimir“, Solin, 1994., str. 6.

⁵⁴Sanja Knežević, *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013., str. 149.

⁵⁵Isto, str. 150.

⁵⁶Isto

sveukupnom značenju jezika- more, baštinu i vrijeme“⁵⁷. Povjesničar hrvatske književnosti Slobodan Prosperov Novak u *Povijesti hrvatske književnosti* ističe kako je zbirka *U situ jeziku* „najharmoničnija piščeva zbirka“.⁵⁸

Jakša Fiamengo vodi intertekstualni dijalog s Markom Marulićem u pjesmi *Ruka iz relikvijara* navodeći datum 22. travnja 1501. godine kada je Marulić dovršio „Juditu“. Dijalog s poviješću i baštinom nastavlja na prostorima antičke Salone, Narone i Peristila te hrvatskih srednjovjekovnih gradova Šibenika i Dubrovnika.

Najviše natpisa u Hrvatskoj ima s imenom kneza Branimira što pokazuje i pjesma *Temporibus Branimeru* u kojoj Jakša Fiamengo navodi mjesta u kojima je pronađen natpis s njegovim imenom „u Muću, Ninu, Šopotu, Ždrapnju, Otresu.“ U pjesmi iznosi važan dio hrvatske povijesti misleći pritom na ispravu kojom je papa Ivan VIII. hrvatskom knezu Branimiru priznao državu. Posljednjim stihovima pjesme: *Ostalo se nagađa. Istraga je u tijeku* ironično „zabada oštricu mladoj hrvatskoj kulturi opterećenoj dokazivanjem vlastite neutemeljenosti u povijesti.“⁵⁹

Promatrajući tri posljednje poslijeratne zbirke *U situ jeziku*, *Sukanje kućne dobrote* i *Dolazak u kruh* smatra se kako bi se mogle ujediniti u jednom motivu, a to je motiv kuće koja postaje motiv obiteljskog zajedništva, povratka i stalne čežnje. Kuća bi se nadalje mogla izjednačiti s otokom Visom, odnosno Fiamengovom rodnom Komižom što postaje simbol Fiamengova identiteta i samoodređenja, osobito u zbirci *Sukanje kućne dobrote*.

Zbirka *Sukanje kućne dobrote* iz 1997. godine posvećena je Fiamengovoj rodnoj Komiži i otoku Visu. U prvom planu opet je motiv mora „kao element iskona života i element ženstva i majčinstva.“⁶⁰ Pjesnikov otac postaje glavni motiv zbirke, otac kao stup obitelji postaje uzor i učitelj. U pjesmi „O, toči se otok“ početnim stihovima: *Ovo more pere noge mom otoku. / Kao žena. (...)* ukazuje kako smatra Sanja Knežević na more koje je majka, a otok otac. *O, toči se otok* 'zvukovna je slika očeva/ otočkog nestanka, naime, otok bez oca više nije isti, on se naprosto od-očio'⁶¹ Kroz igru riječi i muzikalnost stihova pjesnik se vraća u doba djetinje razigranosti što potvrđuje pjesma *Arabia ažiže*.

⁵⁷Isto, str. 152.

⁵⁸Slobodan Prosperov Novak, „Jakša fiamengo uglazbljuje more“, u: *Povijest hrvatske književnosti*, str. 149.

⁵⁹Sanja Knežević, *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013., str. 154.

⁶⁰Isto, str. 154.

⁶¹Isto, str. 155.

Pjesma *More na kosti* pisana je kako navodi Sanja Knežević „u pseudocitiranju pokojnog oca“⁶², a pjesma *Ključ od vina* prepuna je mediteranskih elemenata i zasićena je ljepotom i „mitskom slikom rujanske berbe“.⁶³ Dolazi do izražaja tradicija i baština koju otočani posjeduju, a „živući“ pejzaž prikazuje svu ljepotu i raskoš otoka i otočkog načina života, a otac je „usimboljen u slici tradicije i baštine“⁶⁴.

Zbirka *Dolazak u kruh* prožeta je biblijskom tematikom i motivikom. Kruh je simbol euharistije, a samim time i Isusa Krista. Može se pretpostaviti kako pjesnik ponovno dolazi Isusu koji je početak i svršetak- „Alfa i Omega“. *Alfa* je ujedno prva pjesma zbirke, a *Omega* posljednja pjesma čime pjesnik parafrazira Isusove riječi iz Otkrivenja: *Ja sam Alfa i Omega, govori Gospodin Bog- Onaj koji jest i koji bijaše i koji dolazi*.⁶⁵ U pjesmi *Alfa* pjesnik koristi postmodernistički postupak citatnosti unoseći biblijske sintagme iz knjige Postanka *neka bude i nad vodama*. Naslov pjesme *Gorući grm* također je preuzet iz Biblije. Tea Benčić Rimay navodi kako će s obzirom na prethodne zbirke „ovo prije biti dolazak u riječ, jezik, pjesmu.“⁶⁶ Hrvojka Mihanović-Salopek smatra da je u pjesmama: *Pokretanje svjetlosti, Kremen, Gorući grm, Poprskan Helijem, Zvizdan* vidljiva „Nazorovska ditirampska opijenost svjetlom.“⁶⁷

U 2000-im godinama nastaju zbirke čije su pjesme pisane slobodnim stihom „opterećene osjećajem transcendentne tišine i zazivanja vječnoga svjetla“⁶⁸ te zbirke čije su pjesme pisane u formi soneta „koji su istinski primjer pjesničke zvukovnosti i skladnosti.“⁶⁹ U sonetne zbirke spadaju: *Ljestve Jakovljeve, Nebo podneblje, Mravi iz Nezakcija i Anima gemella*. Ostale zbirke su: *Ovjera beskraja, Jeka, Tajna mjerenja i Svjetleća tijela*. Posljednje tri zbirke objavljene su 2009. godine i one „u cjelini gledano djeluju kao jedno“.⁷⁰ Sanja Knežević navodi sljedeće:

„doživljajnost njihova pjeva kao i sama jezična izražajnost djeluju poput neprestalno klonirana uzorka određene teme. S jedne strane to bi se moglo promatrati i kao svojevrsna tipično mediteranska 'figura viška', a s druge strane, kao virtualno–internetski duh

⁶²Isto, str. 156.

⁶³Isto

⁶⁴Isto

⁶⁵Otkrivenje, 1,8

⁶⁶Tea Benčić Rimay, *Suha riječ vatre*, u: *Pjesme u prozoru*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2000., str. 66.

⁶⁷Hrvojka Mihanović- Salopek, „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“, u: Jakša Fiamengo, *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006., str. 15.

⁶⁸Sanja Knežević, *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013., str. 157.

⁶⁹Isto

⁷⁰Isto

samoumnažanja koji je zarobio samu bit pjesničkoga iskustva i vjeru u 'novost' kao bitnost umjetničkoga djelovanja.⁷¹

Vrijeme objavljivanja zbirki je vrijeme napretka tehnologije koje ni u današnje vrijeme nije stalo s napretkom. Razna istraživanja dovela su do novih otkrića u područjima medicine, ali i ostalih znanosti. Unatoč promjenama na svim područjima kako znanosti tako i tehnologije to nije utjecalo na pjesništvo Jakše Fiamenga koji i dalje ostaje dosljedan svom mediteranskom inventaru i zavičajnoj motivici.

Zbirku *Ovjera beskraja* iz 2005. godine Jakša Fiamengo ponovno započinje s morem *Puklo je more* i time dokazuje svoju odanost moru. Zanimljivo je kako pjesnik koristi naziv *Sakrament plovidbe* kao jedan od ciklusa zbirke.

⁷¹Isto

5. ODNOS JAKŠE FIAMENGA PREMA BAŠTINI

U poglavlju „Odnos Jakše Fiamenga prema baštini“ obratit će se pažnja na zbirke u kojima pjesnik najviše piše o baštini. Glavnina interpretacije bit će usmjerena na ratne zbirke *Oteto iz tmine* i *Kutija Gaja Utija*. Ako se uzme u obzir da je zbirka *Oteto iz tmine* objavljena 1990. godine, u samim počecima rata, onda nije teško zaključiti kako je upravo rat odnosno predosjećaj rata naveo pjesnika da se okrene baštini i da sakupi bogatstvo kulture i tradicije u svoje stihove. Prikazat će se pjesnikovo vraćanje u prošlost, u antičke gradove, među najznačajnije spomenike i najznačajnija imena koja su ostavila traga u hrvatskoj pismenosti. Pjesnik se vraća u vrijeme djetinjstva gdje baština izvire iz pjesnikova otoka Visa, točnije Komiže. U vrijeme rata 1992. godine Jakša Fiamengo objavio je poemu *Zaziv protiv zloduha* u kojoj tematizira ljepotu domovine. Poemom se obraća onima koji su napali domovinu nazivajući ih jednim imenom zloduh. Pjesnik u kršćanskom duhu moli i zaklinje zloduha da bude milostiv i napusti domovinu koja mu ne pripada:

(...)
zaklinjem te
zaboravi nas, učini da nas ne vidiš
da nas nisi zaslužio, da si iz
drugih stoljeća, a ne iz naših
koja su nam namrijela toliko svjetlosti:
svečanost jezika, pjesmu pletera
svijeću molitve – baštu baštinsku⁷²
(...)

U navedenim stihovima vidljivo je pjesnikovo nastojanje da stihovima potakne žar za očuvanjem baštine i potakne svakog čitatelja na ljubav prema jeziku i tisućljetnoj povijesti.

(...)
Plemenita smokva, preplanuli ružmarin
darežljive rijeke, ulje iza sna
- ništa ti to ne znaš, ne bacaš ti
mreže u ovaj skladni krajolik
ne vučeš vrše iz ribnjaka zavjetnog
ne zanima te bucal naš povijesni
grb roda, trava naroda, ploča grobna⁷³
(...)

⁷²Jakša Fiamengo, *Zaziv protiv zloduha*, Republika, Zagreb, 3-4, 1992., str 136

⁷³isto 137

Stihovi prikazuju ljepote domovine u ime koje će se narod boriti protiv svakog neprijatelja. Smatra se da je Jakša Fiamengo postao svjestan vrijednosti svakog kamena, ali i temelja duge povijesti na kojima počiva domovina. U poemi iznosi najvažnije vrijednosti: kuću, zemlju, slobodu i poštenje, a u gore navedenim stihovima još navodi i rodni grb.

U zbirci *U situ jeziku* u ciklusu *Izvod iz ljetopisa* pjesnik u pjesmi *Žara* podsjeća na početke pismenosti kada se jezik počeo pretvarati u pismo:

*Od početaka
godinama tisućljeća
pretvaramo
JEZIK U PISMO⁷⁴*

U navedenim stihovima vidljivo je da pretvaranje jezika u pismo pjesnik piše velikim slovima kako bi naglasio njihovu važnost. Pjesmom *Jednom u Naroni* pjesnik sam sebe stavlja u ulogu promatrača antičkog vremena. Stalno naglašava kako je samo jednom bio u Naroni čime želi ukazati kako je to vrijeme prošlo, ali treba sačuvati uspomene. Smatra se kako pjesnik unatoč prolaznosti vremena teži sačuvati prošlost od zaborava.

Najznačajnija pjesma koja govori o spomenicima i kamenu je pjesma *Temporibus Branimero*. Pjesnik se zaustavlja na spomeniku knezu Branimiru, jer kako navodi Sanja Knežević, hrvatska kultura baštini najviše natpisa s njegovim imenom.⁷⁵ A kamenih natpisa kako spominje sam pjesnik moglo se pronaći u Muću, Ninu, Šopotu, Ždrapnju i Otresu.⁷⁶ Smatra se kako Jakša Fiamengo ovom pjesmom na ironičan način pokušava prodrijeti u srž problema, potaknuti na očuvanje baštine i svakog kamena koji osvjetljava povijest ne samo jezika već i same kulture.

(...)
*Papa je/ blagoslovio narod njegovih zakona.
Papa je potvrdio da je s ovoga mora
Riječ ima svoje svjetlo i stup.
(...)⁷⁷*

Navedenim stihovima pjesnik aludira kako navodi Sanja Knežević na ispravu pape Ivana VIII. kojom hrvatskom knezu Branimiru priznaje državu- a time dakle i jezik i kulturu u cjelini.⁷⁸

⁷⁴Jakša Fiamengo, *U situ jeziku*, Književni krug Split, Split, 1996., str. 25.

⁷⁵Sanja Knežević, *Mediterranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013.,str. 153.

⁷⁶Jakša Fiamengo, *U situ jeziku*, Književni krug Split, Split, 1996., str. 33.

⁷⁷Isto

⁷⁸Sanja Knežević, *Mediterranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013.,str.155.

Da mu je svaki spomenik hrvatske kulture, jezika i tradicije jednako važan dokazuje i pjesma *Ruka iz Relikvijara*. Pjesnik u pjesmi navodi datum 22. IV. 1501., a posvećen je danu kada je Marko Marulić dovršio Juditu što pokazuje i stihovima:

(...)
*Nagnut nad pismom, nad jematvom slova
Marul dospijeva spjev, ognjište nam širi
miris baštinjena tla
(...)⁷⁹*

Kolika je važnost spjeva najbolje mogu dočarati stihovi:

*Ruka iz relikvijara upisuje se
u sva stoljeća potom, glas Judite
presijava se u slapu jezika, zvana je nose i iznose iz nje riječi, ptice
duha, anđeosko iz svirale.
(...)⁸⁰*

Zadnjim stihom kojeg Fiamengo posebno izdvaja *u dan onaj prvijenca od svijetlosti*⁸¹ još jednom naglašava važnost koju ima dovršetak spjeva Judite kako na jezičnom planu tako i na duhovnom bogaćenju i rastu.

U ciklusu *Boranje vapnenca* zanimljiva je pjesma *Škrinja*. Pjesnik kao da je u škrinji sačuvao ono najvažnije od Hrvatske, a to su jezik, more, baština, vrijeme i vjera. Jezik kao identifikacijski motiv i motiv samoodređenja, more kao njegovo uporište i trajan pečat njegova stvaralaštva. Baština kao ostavština predaka i vjera kao pokretačka snaga i motiv.

U pjesmi *Komiža me zaustavila rukom* pjesnik iznosi ostavštinu Komiže: komiške zvonike, kuće i palače, tvrđe i dvorišta, ali i komiško gastronomsko bogatstvo: kruh, slana pogača i srdela.

U ciklusu *Čuvar duha* pjesnik u pjesmama *Voćnjak u Saloni* i *Peristil* upozorava na izumiranje povijesti i antičke starine koja polako propada što se može vidjeti u stihovima pjesme *Voćnjak u Saloni*:

*Oni koji me uče
da me na zemlji ima
jednako koliko i u njoj
zacijelo su već kušali od ovoga voća
zacijelo su korak koji osluškujem
utrkujući se s vremenom*

⁷⁹Jakša Fiamengo, *U situ jeziku*, Književni krug Split, Split, 1996., str. 36.

⁸⁰Isto

⁸¹Isto

(...)⁸²

Vrijeme igra značajnu ulogu jer što više vremena prolazi to se zaboravlja na prošlost i baštinu i moglo se pretpostaviti da će nakon rata kada je i objavljena zbirka *U situ jeziku* već polako nestajati žar za očuvanjem.

Postmodernistički dijalog s baštinom prepoznaje se u pjesmi *Onorfijev kamen*. Pjesnik se obraća Onorfiju:

*Maestro moj, opet smo zajedno
ti u kamenu, ja pred kamenom
voda nas dodiruje, pjev ptica
i ista žeđ
(...)⁸³*

Navedenim stihovima pjesnik aludira na žeđ za očuvanjem kamena i povijesti koju kameni spomenici pišu.

U zbirci *Ovjera beskraja* također je moguće pronaći pjesme koje potiču na očuvanje baštine. Smatra se da pjesmom *Gospa od Škrpjela* pjesnik želi ukazati na važnost crkvene odnosno duhovne baštine u ovom slučaju crkve Gospe od Škrpjela koja se nalazi u Boki kotorskoj. U pjesmi se spominje slikar Tripo Kokolja zaslužan za slikanje unutrašnjosti crkve. Čuvajući crkvenu baštinu čuva se i duhovna baština. Zbirke *Oteto iz tmine* i *Kutija Gaja Utija* najviše govore i otkrivaju baštinjenu ljepotu kamena, spomenika i jezika dok zbirka *Ovjera beskraja* upozorava na mogućnost potpunog zaborava kulture i tradicije. Razlog tomu jest sve veći prodor drugih naroda, ali i iseljavanje domaćeg stanovništva, osobito mladih, u potrazi za boljim uvjetima života.

Tomu svjedoči pjesma *Ovjera beskraja* u kojoj u podnaslovu pjesnik navodi: *sve su naše atlantide potonule u nama*⁸⁴. Pjesma je nastala kako navodi pjesnik nad Atlantikom 26. 3. 2000. godine. Pjesnik u zrelijoj fazi stvaralaštva u 2000-im godinama uočava velike promjene, moglo bi se reći da sluti propast koja prijete narodu koji sve više prihvaća kulturu drugih naroda i pušta da prodre duboko i pusti korijenje. Uočava izopačenost koja prijete. Taj put kojim je narod krenuo je pogrešan i konačan kako kaže pjesnik jer narod ništa nije naučio od svoje povijesti: *ništa nismo naučili od vlastita usuda*⁸⁵ što jasno ističe pjesnik. Leteći nad Atlantikom

⁸²Isto, str., 62.

⁸³Isto, str., 67.

⁸⁴Jakša Fiamengo, *Ovjera beskraja*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 28.

⁸⁵Isto, str. 26.

pjesnik se sve više čudio onome što uočava i kao da se pitao što je ono preko oceana bolje od Dalmacije:

*ovo je dakle to more u koje smo se kockali
ta potopljena nepoljubljena zemlja
ovo je taj obratni put ta ukleta prečica
koja vodi i razvodi prebire svilu kuša mirise⁸⁶*

Sanja Knežević smatra kako on ovom pjesmom aludira na propadanje mediteranske kulture zbog europsko američke plovne rute Atlantskim oceanom.⁸⁷ Pretpostavka je da se prethodno navedenim stihovima želi upozoriti da nije sve savršeno u tim zemljama, a naročito se to odnosi na one koji su u potrazi za boljim uvjetima života otišli u prekoceanske zemlje i ujedno zanemarili vlastitu kulturu, jezik i tradiciju. Smatra se da kroz potonule atlantide pjesnik želi upozoriti na izumiranje tradicije koja prijete narodu.

⁸⁶Isto

⁸⁷Sanja Knežević, *Mediterranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013.,str. 158.

5. 1. Oteto iz tmine

Oteto iz tmine zbirka je objavljena 1990. godine. Zbirka je napisana u četiri ciklusa *Znaci podneblja*, *Zemlja od vremena*, *More u naćvama* i *Post festum*. Naslov zbirke *Oteto iz tmine* može ukazati na pjesnika kojemu je cilj saćuvati baštinu i sprijećiti zaborav kulture i tradicije zemlje. Pjesma *Oteto iz tmine* pjesma je koja stoji na samom početku zbirke kao svojevrsni uvod. Na kraju svake strofe ponavlja se stih *oteto iz tmine*⁸⁸ kojim pjesnik želi naglasiti kako je sve o ćemu piše oteto iz zaborava. Pjesma je napisana u šest strofa po osam stihova, a osmi stih je ponavljanje stiha koji je ranije spomenut. Sjećanjima želi uljepšati sve tmurne dane- *sve je ovo što nas krijepi dio snova i istine svi su ovi dani lijepi oteti iz tmine*⁸⁹.

Pjesma se može promatrati simbolićki i povezati se s domovinom, naroćito stihovi: *skupa ćemo s našeg praga otjerati pustolove*.⁹⁰ Kada bi se pjesma promatrala na jednostavan naćin zasigurno bi se reklo kako je rijeć o ljubavnoj pjesmi:

*Kad te noću izda snaga
ja ću ćuvat tvoje snove
skupa ćemo s našeg praga
otjerati pustolove
Sve će blagim tokom teći
ovi dani i godine
sve je to što služi sreći
oteto iz tmine*⁹¹

Postavlja se pitanje o kakvim pustolovima govori pjesnik. Poveže li se godina kada je objavljena zbirka i vrijeme u kojem su pjesme nastajale, može se zaključiti kako je ovdje ipak rijeć o dubljem znaćenju. Pjesnik nastoji ukazati na tamu koja se tada približavala i na sve ono što je potrebno očuvati i zato nije ćudno što se u zbirci nalaze pjesme koje govore o prošlosti.

Prvi ciklus zbirke nosi naslov *Znaci podneblja*. Naslov prvog ciklusa ukazuje na sve ono po ćemu je prepoznatljiv njegov zavićaj. Simbolima kao što su jarac, smokva, poskok, gušterica upoznaje ćitatelje s podnebljem i pokazuje ono po ćemu su Mediteran i Dalmacija poznati. Pjesmom *Suhozidina* pjesnik je želio doćarati stari naćin gradnje zida koji je sveprisutan na otocima. Pjesma se sastoji od četiri strofe. Opkoraćenje je najćešće stilsko sredstvo, a sentimentalnost je osjećaj koji budi pjesma jer je to naćin gradnje koji je poznavao

⁸⁸Jakša Fiamengo, *Oteto iz tmine*, Logos, Split, 1990., str. 7.

⁸⁹Isto

⁹⁰Isto

⁹¹Isto

pjesnikov otac: *moj otac je to znao, učio se kamenu*⁹². Vraćajući se u prošlost pjesnik otkriva težinu vremena koje je ostavilo trag na svakom koraku, a ono što je ostalo od toga vremena jesu: *tragovi kopita, zabilježeni da mu se zapamte žuljevi, da mu se usiri krv, osuši znoj i otare suza*⁹³.

Pjesma *Jarac* može se promatrati kao simbol podneblja i kao biblijski simbol žrtvenog jarca. Pjesnik piše iz perspektive jarca i želi ispričati priču o uzaludnosti žrtve: *neka se priča kako sam uzalud žrtvovan i kako žrtve nikomu ne koriste*⁹⁴. Jarac dobiva svoju znamenitu ulogu i traži u pjesmi: *neka me se po dobru pamti*⁹⁵. Pjesma može ukazati na teška vremena kroz koja prolazi pjesnikov narod i na besmislenost ratovanja.

Smokva je još jedna pjesma koja simbolizira Mediteran i Dalmaciju. Pjesnik bi volio biti *dremljiva smokva na suncu*⁹⁶. Očito je pjesniku dosadila njegova svakodnevica i poželio biti smokva - *i ne bih imao ništa protiv da lučim smolu i lučim dobro od zla*⁹⁷. Ako se pjesnike naziva svojevrsnim prorocima vremena, onda je zasigurno i Jakša Fiamengo mogao pretpostaviti što će se događati. Na tragu prije rečenog o prethodnoj pjesmi, jasno je da pjesnik na jednoj dubljoj razini osjeća i predosjeća nadolazeće vrijeme. Zato on žarko želi *lučiti dobro od zla*⁹⁸ da ga može prepoznati.

Ni pjesma *Poskok* nije ništa manje zanimljiva pjesma. Donosi priču o poskoku i pjesniku:

*Gledam ga s kamenom u ruci i stukao bih mu
zube, zgnječio utrobu, zavitlao ga prašinom
i sasuo mu svoj otrov u mozak*⁹⁹.

Poskok je najotrovnija zmija i kao takva za pjesnika predstavlja zlo. Pjesnik ne želi s njim dijeliti svoj zavičaj, šumu i okruženje što dokazuje stihovima:

(...)
*„eno ga opet nasrće na pejzaž koji
ne želim s njime dijeliti, koji nepravedno
pripada podjednako mom hodu i njegovu gmizanju*“¹⁰⁰
(...)

⁹²Isto

⁹³Isto

⁹⁴Isto

⁹⁵Isto

⁹⁶Isto

⁹⁷Isto

⁹⁸Isto

⁹⁹Isto, str. 16.

¹⁰⁰Isto

Poskok bi mogao ukazivati na tamu koja se nadvila nad njegov zavičaj i kao da sluti zlo koje je sve bliže. Fiamengova je želja istrijebiti to zlo. Pjesma se može promatrati i s drugog aspekta ako se poskok poistovjeti s neprijateljima koji kao poskoci vrebaju ne samo na pjesnikov kraj nego i na cijelu domovinu:

*dugo se mi već gledamo okruženi strahom, okruženi
suncem koje ne želi svakoga razumjeti, koje
izdaje svoje zrake, koje izdaje nalog
mržnje i izdaje se za dobročinitelja¹⁰¹.*

Uz navedene pjesme koje simboliziraju mediteransku baštinu nalazi se pjesma *Fuge materine kuće* u koju pjesnik unosi svoj komiški jezik težeći očuvanju izvornog govora. Pjesmom *Gajeta* pjesnik kao da želi ukazati na bogatstvo arhaičnih riječi, a pjesma *Amfora* najbolje dokazuje manjak poznavanja povijesti.

(...)
*I što je još ostalo? Neke mutne mjere
ispečene u heladskim i latinskim pećima
i žig kao svjedok da zapečati sve ono
malo što o njima znamo: misirske žitnice,
egejski maslinici, jonski vinogradi...¹⁰²*
(...)

Navedenim stihovima pjesnik samo pokazuje kako se malo zna o prošlosti i povijesti ljudi koji su nekoć živjeli na današnjim prostorima i postavlja se pitanje što je ostalo kao dokaz njihova postojanja.

Odgovore na mistična pitanja pjesnik želi dobiti pjesmom *Gušter iz groba*. Od guštera traži odgovore na pitanja: *koga tamo ima, tko se odazivlje/ na glas gluhog roga¹⁰³* ili *koga tamo ima treba li uopće/ otvarati ta vrata, zaviriti/ pod ploču¹⁰⁴*. S jedne strane može se govoriti o pjesnikovom stalnom razmišljanju o onostranosti i transcedenciji, a s druge strane može se govoriti o ostacima starina na kojima počiva domovina. Kada se pita: *treba li uopće otvarati ta vrata¹⁰⁵* smatra se da misli ima li uopće smisla otvarati nešto što je godinama „zakopano“ i koliko je toga uspješno sačuvano.

Na znakove podneblja nastavlja se drugi ciklus *Zemlja od vremena* ili još bolje zemlja za sva vremena. Zemlja u kojoj je satkana sva prošlost. Doima se kao da pjesnik ovim ciklusima

¹⁰¹Isto

¹⁰²Isto str. 26.

¹⁰³Isto, str. 21.

¹⁰⁴Isto

¹⁰⁵Isto

teži ispričati prošlost svih naroda koji su ranije živjeli na našim područjima, vratiti zaboravljeno i približiti drugima prošlost svoga grada i drugih gradova diljem zemlje te pjesnikova otoka. Pjesmom *Sojenica* želi skrenuti pozornost na očuvanje ognjišta što kazuje stihovima: *i sve što ti imam reći i sam moram naučiti: čuvaj svoje ognjište*¹⁰⁶. Naslov pjesme može uputiti na socijalnu tematiku pjesme. Sojenica nije samo pjesma koja poručuje da se očuva ognjište nego i priroda, jer o njoj ovisi hoće li čovjek živjeti u pravoj i čvrstoj kući ili će morati ponovno graditi sojenice koje su bile prve čovjekove nastambe. Pjesma uči jednostavnosti života i zahvalnosti za sve male stvari koje čovjeka okružuju i ljepote kojima čovjek raspolaže, a sve više to uništava.

Riječ o Issi je pjesma kojom pjesnik vraća stari naziv Visu i time ulazi u antičko vrijeme. Issa predstavlja antičko naselje na mjestu današnjeg grada Visa. Ponavljajući riječi na početku svakog stiha unutar strofe: *čuješ li, vidiš li, čutiš li, tebi je znati* postiže efekt znatiželje i želje za doživljavanjem i suživljavanjem s tim vremenom. Stječe se dojam da pjesnik sve to doživljava i proživljava u trenutku pisanja pjesme kada kazuje: *čuješ li kako kovanice isejske kovani novac kuju /vidiš li sjaj bronce blještaviji od ljuski riba/ čutiš li ruke osmokrake zvijezde kako te miluju*.¹⁰⁷ Poručuje čovjeku: *tebi je znati što nikome znati nije dano*¹⁰⁸.

Pjesma *Meum* također ima svoje značenje. Istražujući značenje riječi *meum* neki su istražitelji smatrali kako je toponim *Meum* možebitno grčko-rimsko naselje na području Komize no nije pronađen pisani dokaz o tome¹⁰⁹. U prvoj strofi pjesnik kao da se nalazi u vremenu postanka Isse i u jednom trenu kao da čuje njezino nestajanje:

(...)
„čuješ li zrikavce, nazireš li
svice u travi, pratiš li
pokrete mora, škripu rogača
i česmine, obrušavanje zemlje
i štekanje motora u uvali“¹¹⁰
(...)

U drugoj strofi pjesnik želi naučiti sve o gradu: *nauči me jer sam to neću moći*¹¹¹. Sve se promijenilo ništa više nije isto: *promijenio se raspored/ zvijezda, žala prešutjela ljeto/, a ni*

¹⁰⁶Isto, str. 36.

¹⁰⁷Isto, str. 38.

¹⁰⁸Isto

¹⁰⁹https://bib.irb.hr/datoteka/773483.Nastanak_Komie.pdf: (07.11.2017. u 15:44)

¹¹⁰Jakša Fiamengo, *Oteto iz tmine*, Logos, Split, 1990., str. 39.

¹¹¹Isto

*tvoje ruke više nisu tako/ tople*¹¹². Trećom strofom pjesnik kao da razgovara s gradom: *ako se mi zaboravimo komu ćemo/ položiti račune, komu omogućiti/ da nas pamti po svjetlu lojanica*¹¹³. Pjesnik se na kraju svake strofe pita: *Što je ostalo od našeg grada?*¹¹⁴ Ovom pjesmom dokazuje kako jako dobro poznaje povijest svoga grada, ali *Dok Komiža spava, Meum se bori za svoj zadnji dah*¹¹⁵ bori se da mu ne zaborave ime da ne zaborave da je nekoć davno postojao.

Pjesmom *Gradom okrunjena glava* pjesnik se pita:

(...)
*Gdje ti tu vidiš obilje, gdje trgovce:
rude za keramiku! kožu za staklo! drvo
za nakit i alate! – gdje ti to više vidiš?*¹¹⁶
(...)

Pita se gdje su te starine grada Solina odnosno Salone:

(...)
*ovo malo što je ostalo, ovi slijepi
ulomci, ovaj dio dnevne svjetlosti
uvući će se u travu, podzemne vode
isprat će sjećanja, iz ljetopisa će se
istrgnuti pergamene i potamniti će zemlja.*¹¹⁷
(...)

Ostatci koji su pronađeni, ni oni neće više biti tu, izbrisat će ih vrijeme i voda, jednostavno će nestati i nitko ih se neće više sjećati. Svojim pjesmama i pjevanjem o tome Jakša Fiamengo kao da želi spriječiti da se to dogodi. Želi očuvati povijest od zaborava, od bilo kakvog neprijatelja koji pokušava oduzeti ono što pripada narodu i spaliti ostatke starine. Zato su riječi tu da sačuvaju uspomene i podignu „iz pepela“ sve te gradove i prenesu glas o njima i dokažu kako povijest nije tako kratka. Makar kroz stihove podsjeća na ljude koji su boravili na prostorima domovine: *a pamtiš li zephiros, vještine šakanja, modius sa žitnim klasom, trs obilja i kuda ode ona vatra žrtvi paljenica, kuda ulje, lekytosi, hydrije, kuda kantharosi i oinochoe...*¹¹⁸ Kroz riječi navedene u prethodnim stihovima ističe sve one koji su nekoć živjeli na tim prostorima.

¹¹²Isto

¹¹³Isto

¹¹⁴Isto

¹¹⁵Isto

¹¹⁶Isto, str. 41.

¹¹⁷Isto

¹¹⁸Isto

Pjesme *Palača D*, *Pred Peristilom*, *Fibula*, *Stari ljetnikovac* i *Saraceni* pričaju svoju priču i sve se one na svoj način pokušavaju oteti zaboravu.

Idući ciklus je *More u naćvama*. Naćva je drvena posuda koja je služila za miješanje kruha. Može se reći da je ona podjednako važna kao i more. More koje natapa posudu ujedno ju i nagriza pa se to povezuje sa „zubom vremena“ koje nagriza i briše starine.

Pjesmom *Latinsko jedro* upoznaje čitatelja s tom vrstom jedra i što je ono značilo za tadašnje mornare i ribare. Sastoji se od četiri strofe nejednakih broja stihova. Pisana je u prvom licu, ali smatra se da tu pjesnik piše iz perspektive broda kada kaže:

(...)
*svjestan da netko
stavlja pečat na moj usud, udara
čavle u sanduk iz kojega su odavno
povadili bisere.*¹¹⁹
(...)

On i personificira brod u namjeri da pokaže težak život ribara do pojave tog broda:

(...)
*a onda se na obzorju pojavilo
latinsko jedro i vidio sam kao
u lakoj nesvjestici trokut napet
nad mojom sudbinom i shvatio kako
sam izbavljen i približen jutru*¹²⁰.
(...)

Ne samo da pjeva iz perspektive broda koji najbolje zna tragične sudbine i teške životne uvjete već i iz perspektive svake osobe koja se susrela s takvim načinom života, osobito ako se moralo veslati. Pojavom tog latinskog jedra donekle je olakšana plovidba, ali i dalje nedovoljno ako je to jedro ovisilo o vjetru. Ovom pjesmom nadalje želi još jednom pokazati koliko se toga treba oteti zaboravu i tami vremena. Kako bi opet pobjegao iz pesimizma, on iz zaborava dovlači i neke riječi, ranije se vidjela riječ gajeta, a sada je tu njegova najdraža riječ, a to je „naravski“-arhaična riječ u značenju naravno.

Naravski je ujedno i pjesma o toj riječi koja je pjesniku najdraža. Za njega ima posebno značenje: *kad moja draga kaže „naravski“ ona to/ tako lijepo kaže da me obuzme divljenje/ i nikakva druga riječ više nije važna*. Pretpostavlja se kako je pjesniku cilj sačuvati stare arhaične riječi. Mnoge izgovorene riječi bude toplinu u pjesnikovu srcu, ali ni jedna ne izaziva toliku

¹¹⁹Isto, str. 63.

¹²⁰Isto

toplinu kao riječ „naravski“: *ali kad moja draga kaže/ „naravski“ onda je to zvonik a ona na njemu/ najljepše zvono i bit će da su samo njene/ zasluge za sve to što ta riječ u meni budi.*¹²¹

Posljednji ciklus zbirke jest *Post festum*. Pjesma *Izvještaj o jednom helenskom grobu* je pjesma u kojoj pjesnik piše izvještaj o pronađenom grobu, o tome kako pokojnik nije bio bogat jer su pronađene samo *dvije bočice za/ pomast, jedan vrh koplja, prsten/ od rezana kamena i u zubima obol.*¹²² Nije bilo poznato ni ime pokojnika. Pjesnik iznosi pretpostavku o ukopu pokojnika: *zacijelo je pokop obavljen prije/ zalaska sunca*¹²³ i način kako je tekla sprovodna povorka: *smatra se da su ispred lijesa/išli muškarci u crnom odijelu/ i podrezane kose a iza lijesa /žene.*¹²⁴

Kako je zbirka *Oteto iz tmine* objavljena 1990. godine, a godine nakon bile su teške godine za narod, pretpostavlja se da je pjesnik nagovijestao sudbinu svog naroda i jedino što je želio jest da i sam narod vidi, osjeti i pokuša promijeniti i spriječiti ono što dolazi. Smatra se da je ovom zbirkom želio skupiti sva sjećanja na prošlost, zapisati je i makar kroz stihove ukazati na ljepotu svoje prošlosti i na njezinu dugovječnost. Zato su čudni naslovi pjesama, stare riječi i riječi naroda koji su tu obitavali. U zbirci je najviše pisao o prošlosti svog kraja, burnoj povijesti i bogatstvu kojim je obilovao njegov kraj ne samo kroz dugu povijest već i kasnije pa sve do današnjih dana.

¹²¹Isto, str. 71.

¹²²Isto str82.

¹²³Isto

¹²⁴Isto

5.2. Kutija Gaja Utija

Zbirka *Kutija Gaja Utija* objavljena je ratne 1994. godine u Solinu. Sastoji se od nekoliko ciklusa: *Sub divo*, *Zraka*, *Liber comisiae*, *Pečat Getsemanija*, i *Pogled s litice*. Prvi ciklus *Sub divo* u prijevodu znači „Na otvorenom“. To bi bila groblja pod vedrim nebom odnosno na otvorenom. U ovom poglavlju nije riječ samo o grobljima već i o spomenicima koji su pronađeni. Pjesma *Os* naročito stihovi:

(...)

da mi više

ništa ne treba do ta milost kamena

njegova šetnja kroz ziđe govor postojani glas matere dječji cvrkut krunica

da me taj kamen poklopi.¹²⁵

(...)

priča svoju priču i otkriva bogate starine pjesnikovih gradova, bogatstvo povijesti, kulture i tradicije. I ovom zbirkom u ratne godine pjesnik želi podsjetiti na starinu za koju se vrijedi boriti. Želi pjesmama ukazati do kuda seže prošlost. Koliki su voljeli pjesnikovu zemlju i ljubili kamen. Opjevao je svaki važan spomenik i crkvu i gradove koji su bili od velike važnosti za domovinu kroz dugu povijest.

Pjesma *Kiša u Lumbardi* stihična je pjesma pisana slobodnim stihom. Važna je jer u njoj pjesnik navodi tri dorska plemena (Hylejs, Dymanes, Pamphyloi) koji su prvi *zauzeli i obzidali grad*¹²⁶. *Porta cesarea* je pjesma kojom pjesnik oživljuje istočna vrata nekadašnjeg grada Solina: *i neka sam glas koji i sada zove/ s ovih vrata, s ovih kamenih blokova/ i budi kule*¹²⁷. Kroz ta vrata on poziva ljude da se ne odriču svoje starine koja su svetinja domovine i kolijevka iz koje su iznikli današnji gradovi. Napisana je u četiri strofe s nejednakim brojem stihova unutar strofe. Zarez je jedini dijakritički znak u pjesmi.

*Ako sam već prošao sve te nekropole

rasute pod nepopustivim bedemima

ako sam od kuge, glada i rata

uspio obraniti ovo svoje nevolje

ako sam to sve izdržao

neka mi je blag počinak i neka sam bogat*¹²⁸

¹²⁵Jakša Kutija Gaja Utija, Dom kulture „Zvonimir“, Solin, 1994., str. 7.

¹²⁶Isto, str.8.

¹²⁷Isto

¹²⁸Isto

U prvoj strofi vidljivo je anaforičko ponavljanje *ako sam* s čime zapravo naglašava važnost tih vrata za narod. Također je vidljivo neprestano prebacivanje misli u novi stih pa čak i strofu čime objedinjuje pjesmu u smislenu cjelinu. Smatra se da pjesnik ovom pjesmom želi otvoriti oči svome narodu kako bi prepoznao zov svoje domovine da upozna i sačuva sve ono što čini njezino bogatstvo. Ne samo materijalno nego još više kulturno. Strofičnom pjesmom *Kutija Gaja Utija* pjesnik se obraća pomorcu Gaju Utiju:

*Već dugo te gledam mudri starče: rukopis
pregažena lica, potamnjeni sjaj ruku što ih
uspori vjetar ravnomjerno urlajući svime
što je čvrsto između mene i tvog biljega.¹²⁹*
(...)

Ukazuje na starost i na to koliko je vremena prošlo i kako kameni spomenici vape za obnovom i pitaju se: *što je od nas preostalo*¹³⁰ To isto se pita i pjesnik i ističe svoju sličnu sudbinu:

(...)
*i ja sam
morao morima, kopnio kopnima, htio i nestajao.
I ja sam samotni onaj čovjek koji se pretvara
u kamen.¹³¹*
(...)

Stihovi kao da otkrivaju pjesnikovu usamljenost u pokušaju očuvanja kamena i kulture jer mnogi ostaju gluhi i slijepi na „njihov zov“. *Kutija* bi mogla predstavljati uspomene i pjesnik želi da mu Gaj jednom otvori sve te kamene radove:

(...)
*jednom kad budemo sami
pokazat ćeš mi u tom velikom Lapidariju
kutiju u kojoj vrijeme ne teče, koju čuvaš
za bolje dane, koju se nikada nisi usudio
pred svjedocima otvorit.¹³²*
(...)

Stihovima: *prošećimo tim spremištima ulja tim/ naslagama amfora, krenimo u dućane gdje svila/ ima skupocjen miris*¹³³ podsjeća na bogatstvo kojim je obilovala zemlja i kao da traži od čitatelja da zajedno upoznaju bogatstvo. Tužnu istinu otkrivaju stihovi: *i što je od svega*

¹²⁹Isto, str. 11.

¹³⁰Isto

¹³¹Isto

¹³²Isto

¹³³Isto

*preostalo?/ Zrak koji nas uzgoni iznad čulnih gradilišta?/ Neponovljivi vjetar onkraj svega.*¹³⁴ Pjesme: *Hel* i *Aspalathos fecit* dokazuju pjesnikovo zanimanje za povijest i prošlost domovine, ali i ljubav prema svemu što je hrvatsko. Pjesma *Hel* važna je jer govori o pronalasku značajnog spomenika na kojem se nalaze prva slova natpisa hrvatske kraljice Jelene, a pronašao ga je don Frano. O tome svjedoči zapis don Lovre Katića kojega je pjesnik zapisao u bilješkama na kraju zbirke.

Na području današnjeg splitskog centra, postojalo je naselje Aspalathos. Na tragu toga je pjesma *Aspalathos fecit*. Smatra se da se podrijetlo imena izvodi iz biljke brnistre koja u okolici Splita raste u izobilju. Grčki naziv za tu biljku je upravo aspalathos. U velikom broju dokumenata grad se latinski naziva Spalatum. U pjesmi se spominje Veliki Sever:

(...)
*i prostrana vrata
da bi Veliki Sever
pratio puk s otoka
kako bilježi Arcidačkon
pridrživajući grad*
(...)

Toma Arhiđakon zabilježio je da su se nakon pada Salone njezini stanovnici razbjegli na obližnje otoke, odakle su na poticaj Velikog Severa prešli u Dioklecijanovu palaču. Papa je poslao svog izaslanika Ivana Ravenjanina da širi evanđelje. Potaknuo je Salonitance da u novom sjedištu obnove nekadašnju nadbiskupiju. To su prihvatili i izabrali su tog istog Ivana koji je od pape dobio palij te se vratio u Split i započeo pastirsku službu. Veliki Sever je darovao splitskoj crkvi jugoistočnu ugaonu kulu Dioklecijanove palače i svoju palaču u kojima je prebivao da budu sjedište biskupa.¹³⁵ Na tragu tih povijesnih kamenih spomenika pjesnik donosi pjesme: *Impresija kod Višeslava*, *Inkunabula*, *Poljički misal*, i *Šimun iz škrinje*.

Pjesma *Nihil occvltvm* u značenju „Ništa nije skriveno“ aludira na Petra Hektorovića i njegovo djelo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*. Ranije je spominjano kako Jakša Fiamengo dijalogizira s Petrom Hektorovićem. Pjesnik se izravno obraća Petru Hektoroviću ističući kako na svojim „leđima“ osjeća teret njegovih ostiju, vrše i udice što metaforički može ukazati kako pjesnik osjeća teret vremena odnosno što znači borba za očuvanje jezika i identiteta kroz prizmu jezika. Pjesma je stihična i pisana je slobodnim stihom.

¹³⁴Isto

¹³⁵http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=164571

Zraka predstavlja drugi ciklus zbirke. U njoj pjesnik donosi odsjaj i zraku radosti kroz stihove koji svjedoče mnogim znamenitostima. Pjesma *Dujmovača expres* je pjesma koja govori o sv. Dujmu. Pjesnik je u svojim bilješkama na kraju zbirke zapisao da je po legendi Dujmovačom nazvano mjesto gdje se prigodom prijenosa kostiju sv. Dujma iz salonitanskih Manastirina u splitsku katedralu što je nekad bio Dioklecijanov mauzolej nositelji predahnuli i okrijepili se s izvora koji je tu izbio. Svečeve kosti kako kaže predaja mogla su nositi samo čista nevina dječica. Danas je tamo kako je pjesnik naveo crkvice sv. Duje. Govori se još kako je cijeli taj predio uništen skladištima, industrijom i cementnom prašinom ¹³⁶. Pjesnik je to donio u stihovima:

*Nitko ne zna gdje je Dujmovača
a i da zna ne zna: i pejzaž je
odustao, nestao u cementnoj
pari, odnio biljege, izuo se¹³⁷
(...)*

Stihična pjesma *Grinalda* posvećena je Jurju Dalmatincu koji je bio glavni graditelj šibenske katedrale. Pjesnik dijalogizira s graditeljem:

*trepni očima
zaškrugući zubima
daj mi neki znak
odazovi se, objavi
Jurju Matejev¹³⁸*

Smatra se kako pjesnik želi sačuvati od zaborava ime i djelo velikog majstora kao što je bio Juraj Dalmatinac.

Liber comisiae je treći ciklus zbirke. Sam pjesnik navodi kako se u arhivu Župnog ureda u Visu čuva rukopisna zbirka notarskih spisa i raznih povijesnih dokumenata o Komiži od 16. do 18. stoljeća koje je komiški župnik don Nikola Borčić Jerolimov dao prepisati.¹³⁹

Pjesmom *Domaće relikvije* otvara gastronomsko bogatstvo njegova kraja. Relikvija su inače posmrtni ostatci svetaca ili njihovi osobni predmeti. On u pjesmi pod relikvijom podrazumijeva hranu vlastitoga kraja koja je značila bogatstvo tadašnjem siromašnom stanovništvu. Tako nabraja slanu ribu, rogač, suhe smokve i oni predstavljaju motive u pjesmi

¹³⁶Jakša Fiamengo, *Kutija Gaja Utija*, Dom kulture „Zvonimir“, Solin, 1994., str. 94.

¹³⁷Isto, str. 31.

¹³⁸Isto, str. 33.

¹³⁹Isto, str. 94.

koji su ujedno i svetinja koju treba sačuvati i to u *konobu s njima među svete stvari*¹⁴⁰ kako navodi pjesnik.

Na tragu ove pjesme je i pjesma *Sinopsis za obiteljski grb* u kojoj su prisutni motivi mora, vina, srdele, smokve, kamena koji predstavljaju simbol njegova zavičaja i Dalmacije. Mnoštvo pjesničkih slika koje krase pjesmu omogućuju čitatelju da se u mislima stopi s pjesnikovim zavičajem. Naslov ovog ciklusa moguće je povezati sa samom pjesmom jer pjesnik u njoj pjeva o ljepotama od Komiže do Palagruže. Pjesma je strofična. Napisana je u četiri strofe po pet stihova, a zadnja strofa ima dva stiha. Pjesma je pisana slobodnim stihom s različitim brojem stihova unutar strofe.

Pjesmom *Dolazak Vodonošca* pjesnik čitatelja vraća u stara vremena kada je uz pomoć vodonošca dolazila pitka voda na otoke. Pjesnik u pjesmi imenicu vodonošac piše velikim slovom ističući važnost vodonošca u to vrijeme.

Pjesma *Aleksandrinac utopljenog mornara* je stihična pjesma u kojoj pjesnik piše iz perspektive mornara. Važna je jer pjesnik želi upoznati čitatelje s davnim i zaboravljenim događajima, a ujedno je pokazatelj kako pjesnik iznosi i dobro i loše iz svoje prošlosti. Navodi kako je pjesma napisana u spomen na admirala Tegetthoffa i hrvatske mornare koji su poginuli u bitci pod Visom 20. srpnja 1886. godine. Smatra se kako ovom pjesmom želi da narod upozna besmisao svih bitki i ratovanja. Mornar je usporediv sa samim pjesnikom jer doima se da pjesnik kroz motiv mornara zapravo pjeva o sebi. Ako se uspoređi poema *Zaziv protiv zloduha* u kojoj pjesnik ne mrzi neprijatelje, već sve to promatra na duhovnoj razini onda bi ova pjesma mogla na neki način upućivati na to. Za pretpostaviti je kako pjesnik u ovoj pjesmi metaforički govori o ratom pogođenoj domovini, ali ni jednim stihom ne spominje mržnju nego upravo suprotno. Na jednoj strani mornar kao simbol potlačenog naroda, a s druge strane more kao simbol onoga koji napada narod. U sredini pjesnik kao sudac koji ne osuđuje, nego pomiruje dvije strane. Slijedeći duhovnu dimenziju on ne osjeća mržnju. Pjesnik toliko voli more da ga nikada ne bi osuđivao, a još manje proklinjao.

Pjesma *Na kraju uvijek* je strofična pjesma koja se sastoji od šest strofa nejednake duljine stihova i nejednakog broja stihova unutar strofe. U pjesmi je prisutno opkoračenje. Poput ispovijesti pjesnik priča o Komiži:

*Na kraju uvijek čeka Komiža, čisto
nebo koje čuva sve velike i male
mijene, sve što prolazi kroz nas*

¹⁴⁰Isto str. 43.

*kao riječ kroz vrijeme, kao topla
utjeha kad nas razore crne godine¹⁴¹.
(...)*

Ovom strofom pjesnik želi iskazati pripadnost zavičaju jer kud god otišao čeka ga Komiža:

*(...)
uvijek čeka ona uvala, potkova nad
zipkom, zlato razgovora, čempres
koji nas svih pamti i izjednačuje.¹⁴²
(...)*

Komiža je prikazana kao majka koja raširenih ruku uvijek čeka svoje dijete. Vidljiv je motiv čempresa pred kojim su svi jednaki kao što su i pred Bogom svi jednaki. Osjeća se pjesnikova ljubav prema svakom kamenu, brodu i svemu što čini njegovu Komižu. Zna da se uvijek ima gdje vratiti kad se umori od svijeta i problema koje nosi svaki dan.

Četvrti ciklus zbirke je *Pečat Getsemanije*. Pojedine pjesme iz ciklusa bit će obrađene u poglavlju o odnosu pjesnika prema duhovnoj baštini. Samo ime Getsemanija odnosi se na Isusa koji se prije svoje muke na križu molio u Getsemanskom vrtu. Ako se taj naslov povezuje s Isusovom molitvom da ga mimoide patnja onda bi ga se isto tako moglo povezati s molitvom hrvatskog naroda da ga mimoide rat i ratna patnja koja slijedi.

Pjesmom *Dijeleći polegnutu travu* pjesnik traga za travom besmrtnosti po uzoru na uručkog kralja Gilgameša junaka sumersko-babilonskog epa o Gilgamešu. Naslov se može povezati s ljudima koji na zemlji dijele istu sudbinu „dijele poleglu travu“. Svi se rađaju, stare i na kraju umiru. Pjesnik u pjesmi ističe kako bi i on poput Gilgameša išao u potragu za travom besmrtnosti:

*i ja bih da me lađar preveze
preko svjetskog mora i preko vode smrti
da bih našao travu i dijelio vječnost
na jednake dijelove, na sva smrtna usta¹⁴³*

Pogled s litice posljednji je ciklus zbirke. Naslov se veže s pjesmom *Tangar iz Aquileje*. Autor je u bilješkama napomenuo da se tu radi o sv. Anastaziju mučeniku koji je podrijetlom iz Aquileje. On je za vrijeme Dioklecijanovih progona došao u Salonu. Zbog kršćanske vjere

¹⁴¹Isto, str.54.

¹⁴²Isto

¹⁴³Isto, str. 58.

bio je mučen i u tamnici te je s mlinskim kamenom oko vrata bio bačen u more 308. godine. Matrona Asklepija je izvadila njegovo tijelo iz mora što napominje i stih: *Matrona Asklepija osušila more iz njegova mučeništva*¹⁴⁴. Pokopala ga je u polju, kasnije mauzoleju te bazilici: *položila ga u polje, u mauzolej, u baziliku (sačuva se natpis o čuvaru njegova groba)*.¹⁴⁵ Bazilika se nalazi na današnjem kako kaže pjesnik Marusincu. Sv. Anastazije u Splitu se časti i pod imenom Staš: *a na stazi je Anastazije, Staš*¹⁴⁶. Smatra se kako se zadnji ciklus naziva *Pogled s litice* u čast svima koji su na bilo koji način mučeni zbog vjere.

Pjesma *Rasuti san* napisana u šest strofa, slobodnim stihom i to različitim brojem stihova u svakoj strofi. Anaforičkim ponavljanjem navodi što se moglo dogoditi sa spomenicima: *Mogao je kakav trus udariti/, mogao je rat, mogao palež/, mogao je mraz...*¹⁴⁷ Postavlja se pitanje što bi se dogodilo da od toga ništa nije ostalo. Stihovima: *tama bi bila što nam jest/ iz maslina bi se istisnulo/ svijetlo* pjesnik daje odgovor. Sve ono čega nema samo je *rasuti san*¹⁴⁸. Pjesnik naslovom pjesme zapravo misli na sarkofage za koje je Petar Šimunović utvrdio kako ih je mnogo propalo - „Ljudi su upotrebljavali njihove rake kao kamenice za ulje, a pokrove kao pojila za stoku“.¹⁴⁹ Kako bi ublažio činjenice pjesnik u pjesmi navodi: *„moglo je biti i gore/ mogli su pljačkaši posljednji/ dovršiti poslove s kamenom“*¹⁵⁰. Mogli su opljačkati i odnijeti sve i više nikakav trag o tome ne bi ostao.

Aurora borealis u prijevodu znači polarno svijetlo. Autor je spominje kao pojavu koja je 8. studenoga 1991. godine zacrvenjela obzorja hrvatskog primorja i otoke. Jakša Fiamengo u bilješkama još spominje da je izgledalo kao da je htjela navijestiti sve ono što će se događati u Hrvatskoj. Ne samo da je svijetlost navijestila takav događaj već je pjesnik i pjesmom *Aurora borealis* navijestio nesreću: *u krvi sam ove svijetlosti dotičem se kucanjem bila*¹⁵¹. Pjesma je stihična i pisana slobodnim stihom:

(...)
*urazumi se, moja krvi
ovo je samo uvježbavanje mraka
zabranjeni ribolov
upucana ljetina
ovo je križ koji nam valja
svima podijeliti*¹⁵²

¹⁴⁴Isto, str. 76.

¹⁴⁵Isto

¹⁴⁶Isto

¹⁴⁷Isto, str. 77.

¹⁴⁸Isto

¹⁴⁹Isto, str. 97.

¹⁵⁰Isto, str. 148.

¹⁵¹Isto, str. 83.

¹⁵²Isto

(...)

Navedeni stihovi mogu ukazati na nemir koji autor osjeća. Prikazuju početak mraka u koji narod i zemlja ulaze. Zabranjeni ribolov koji se spominje u pjesmi zapravo je strah od napada na more. Upucana ljetina očito je stradavanje ljudi, domovine i pjesnikovog kraja. Križ koji trebaju svi podijeliti je zapravo patnja, strepnja i strah po kome su svi jednaki odnosno čija je sudbina na taj način izjednačena.

Pjesma *Proljetne karmine* pjesma je koja je napisana u spomen na 1990.-91. godinu kada su kako kaže pjesnik u Splitu umirali pjesnici: Toma Bebić, Stjepan Benzon, Tonči Petrasov Marović, Momčilo Popadić, Mate Raos. Kratka je i stihična pjesma koja započinje tužnom tvrdnjom: *te su godine u našem gradu umirali pjesnici*¹⁵³. Radi se o gore nabrojenim pjesnicima. U stihu: *kao da to nije ništa, kao da su se hitnuli kamenom preko svih močvara, preko zidova*¹⁵⁴ osjeća se gorčina zbog njihova odlaska pa čak i ljutnja. Smatra se kako ovime pjesnik želi reći kako su mu navedeni pjesnici ukazali što znači biti pjesnik i na koji način pisati. *Jesu li nastavili književne razgovore u maslinjaku u kojem je svaki plod pjesma*¹⁵⁵ misao je kojom pjesnik odlazi u transcendentna promišljanja o životu nakon smrti. Svaki njihov „razgovor u maslinjaku“, kako kaže pjesnik, završio bi jednom novom napisanom pjesmom.

¹⁵³Isto, str. 86.

¹⁵⁴Isto

¹⁵⁵Isto

6. ODNOS JAKŠE FIAMENGA PREMA DUHOVNOSTI

Sanja Knežević ustvrdila da je „neprijeporna opčinjenost Fiamengova pjesničkoga svijeta tradicijom i baštinom, i to u nematerijalnom i materijalnom obliku“¹⁵⁶. Dalje navodi da je „cijeli njegov pjesnički opus prožet žudnjom za svjetlošću, snagom mediteranskoga vitalizma, ali i tajnom vječnog Stvoritelja“¹⁵⁷.

Već u prvoj zbirci vidljivo je pjesnikovo poznavanje Biblije i težnja za Stvoriteljem kroz metaforu mora. U drugom ciklusa koji nosi naslov *Zapisi* pronalazimo more kao metaforu za Boga. Kroz razne stihove vidljiva je Božja prisutnost ako se imalo poznaje Biblija i naoko jednostavni stihovi mogu aludirati na Njega. U stihu: *more čije sam porijeklo čiji sam zadnji čin*¹⁵⁸ jasno se uočava da je more zapravo Bog koji je stvorio svakog čovjeka. U Knjizi Postanka navedeno je kako je čovjek kruna Božjeg stvaranja i zato je stvoren posljednji. Da pjesnik teži osjetiti Božju prisutnost mogu ukazivati i sljedeći stihovi: *u moru i u svemu o čemu se malo zna/ barem u trenu u kojem moru ulovim nazočnost*¹⁵⁹. Nadalje imamo: *more koje je u šutnji čitavo jedno more žrtvovalo*¹⁶⁰ lako se može povezati s odnosom Oca i Sina, odnosno Boga koji je svoga sina Isusa žrtvovao za ljudski spas i upravo stihovi: *u snazi glasa u snazi svoje svrhe*¹⁶¹ podsjećaju nas na tu svrhu zbog koje je Isus dao svoj život. Da je Bog onaj koji ima zadnju riječ u svemu i da smrt nije kraj već početak novoga života pokazuju i stihovi: *More što je čitavog jednog vremena posljednja riječ/ što će s novim vremenom u novoj riječi uskrsnuti*¹⁶², a Isus nam svojim uskrsnućem dokazuje upravo to. *More koje si mojem porijeklu zavjetovalo jedan život*¹⁶³ naglašava kako nam je Bog dao samo jedan ljudski život. *Usnulo more* je jedna od naslovljenih pjesama ove zbirke. Zanimljivi su početni stihovi ove pjesme: *to more što je panoramu čitave jedne zvijezde usnulo*¹⁶⁴. Ako se uzme da je more metafora za Boga onda bi se ovaj stih mogao promatrati kao život. Bog koji je isplanirao čitav jedan čovjekov život na zemlji.

¹⁵⁶Sanja Knežević, *Mediteranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013., str. 165.

¹⁵⁷Isto

¹⁵⁸Jakša Fiamengo, *More koje jesi*, Vidik, Split, 1968. str. 20.

¹⁵⁹Isto str. 23.

¹⁶⁰Isto str. 29.

¹⁶¹Isto

¹⁶²Isto

¹⁶³Isto

¹⁶⁴Isto, str. 30.

*Ne bojim se za more jer velika su mora njegova*¹⁶⁵ ovaj stih tako podsjeća na stihove kojim je Marija veličala Gospodina: „jer velika mi djela učini Svesilni“. Kako Bog nikada nije objavio čas čovjekove smrti tako i pjesnik nastoji to prenijeti u stihove kada kaže: *nitko ne zna ni čas ni način one objave mora*¹⁶⁶. Taj se stih itekako može povezati sa biblijskim citatom u kojem je Isus govorio: „Bdijte jer ne znate ni dana ni časa“. I stihovi: *koja te sve slabost neće saletjeti/ da nemoćnike iz nemoći njihove izvedeš/ da mornare od naglih mora oslobodiš*¹⁶⁷ također mogu aludirati na Isusa koji je bio mučen i dao svoj život za grješnike.

Bog je sama dobrota i Njega nitko nikada nije vidio niti se osobno s Njim upoznao: *more koje si dobro koje si nepoznato/koje si uvijek putnik i uvijek nova obala*¹⁶⁸ pronalazimo ga u običnim i potrebitim ljudima. Ako se traži Bog, pronaći će se prije svega u slabim, izranjenim osobama onima koje prolaze patnje i trpljenja jer Isus Bog je uvijek govorio: „Što god učiniste jednom od ove moje najmanje braće meni učiniste“. Kada čovjek nahrani gladnu osobu nahrani je Boga i što god da čovjek učini potrebitim osobama učinio je Njemu jer se na taj način Bog proslavlja kroz njih, ali u svakom trenu naglašava koliko je važna ljubav u tom činu davanja i pružanja.

Pjesma koja sadrži stih: *Jer tko nije griješio neka se prvi/ kamenom na more i morem na ogromnost baci*¹⁶⁹ veže se uz Bibliju. Kada su farizeji i pismoznanci Isusu doveli ženu koja je počinila preljub. Oni su je željeli kamenovati jer je tako stajalo u zakonu no Isus im je rekao: „Tko je od vas bez grijeha neka prvi na nju baci kamen“. Tada su se svi razbježali jer nema bezgriješne osobe osim Boga samoga.

Stihovi: *A onaj je narod već davno preveden preko mora*¹⁷⁰ smatra se da tu pjesnik aludira na oslobađanje Izraelaca iz egipatskog ropstva i prelazak preko Crvenog mora. *I vode su se već davno sklopile nad onom brazdom*¹⁷¹-to bi bio trenutak kada je Mojsije uz Božju pomoć napravio brazdu po sredini mora kako bi narod mogao slobodno proći. *More uvedoh u more a urod njegov/ ne pokaza ploda niti se približi cvatu*¹⁷²-moglo bi se reći da se tu pjesnik dotiče prispodoba kroz koje je Isus progovarao svojim učenicima. Prispodobe su zapravo priče koje je Isus pričao učenicima i na taj način im širio Božju riječ i kroz prispodobe ih učio pravednosti. Navedeni stih može se protumačiti kroz prispodobu o sijaču i sjemenu, a radi se

¹⁶⁵Isto, str. 34.

¹⁶⁶Isto, str. 44.

¹⁶⁷Isto, str. 45.

¹⁶⁸Isto, str. 45.

¹⁶⁹Isto, str. 48.

¹⁷⁰Isto, str. 49.

¹⁷¹Isto, str. 49.

¹⁷²Isto str. 53.

zapravo o Božjoj riječi. Isus je ispričao kako je neki ratar sijao sjeme. Jedno sjeme je palo uz put, ali su ga ptice pozobale. Jedno na kamen i kada je izniknulo osušilo se jer nije bilo vlage i treće je palo u trnje no trnje je izraslo i ugušilo plod. Ovo treće sjeme povezujemo sa gornjim stihom. On se odnosi na Božju riječ. To su oni koji poslušaju Njegovu riječ, ali zbog briga oko bogatstva i svih blagodati Riječ ne dopire do njihova srca i nema radosti niti pravednosti. Zbirka *More koje jesi*¹⁷³ prepuno je asocijacija na biblijske motive i citate.

Pjesnik je u stalnom doticaju s duhovnom baštinom. Zbirka *Vjetar oko kuće* točnije ciklus *Zemljovid noći* jedini je dio zbirke koji nema naslovljene pjesme nego su one označene rednim brojem od prve do dvanaeste. Čitajući pjesme vidljiva je biblijska citatnost što se primjećuje u trećoj pjesmi i stihu: *prije nego što se zora treći put u pjevu pijetla ispovijedi*. Taj stih podsjeća na dio iz Biblije kada je Isus rekao Petru: *Prije nego se pijetao oglasi tri puta ćeš me zatajiti*. U četvrtoj pjesmi nailazi se na dio kada je Isus molio na Maslinskoj gori i znojio se krvavim znojem:

*živio sam na maslinovoj gori
znojio se i gnjevio sam i u molitvi
mučio za sebe i za druge
izmicao odlukama koje me naveše
u noć prije i u noć poslije ove
u noć koju još uvijek dotičem*¹⁷³

Iako piše u prvom licu u navedenim stihovima može se prepoznati da se radi o Isusu. Dvanaesta pjesma usporediva je s Isusovim posljednjim trenutcima života. Na to mogu uputiti stihovi:

*otvaram prozor
i to je posljednje
ni sam više svoje ruke ne osjećam
ni sam pokrete svoje više ne poznajem*¹⁷⁴

U zbirci *Kutija Gaja Utija* četvrti ciklus nosi naslov *Pečat Getsemanije* što se povezuje s Getsemanskim vrtom u kojem se Isus molio prije svoje muke i smrti na križu. Metaforički taj se naslov može povezati s teškim godinama rata u Hrvatskoj. Ako se taj naslov povezuje s Isusovom molitvom da ga mimoide patnja, onda bi ga se isto tako moglo povezati s molitvom hrvatskog naroda da ga mimoide rat i ratna patnja. Nadalje u istoj zbirci prisutan je motiv Jakova i ljestava i to u pjesmi *Jakov pod ljestvama*. To je primjer iz Biblije, a radi se o Jakovljevom snu u kojem je sanjao ljestve koje dopiru do neba, a anđeli Božji su se po njima penjali i silazili.

¹⁷³Jakša Fiamengo, *Vjetar oko kuće*, Čakavski sabor- katedra za književnost i kulturu, Split, 1975.,

¹⁷⁴Isto

Uza nj je stajao Jahve koji mu je rekao da je zemlja na kojoj leži data njemu i njegovom potomstvu. Rečeno mu je kako će mu potomstvo biti mnogobrojno i obećao je da će ga čuvati kamo god ode i uvijek ga vraćati u tu zemlju. Neće ga ostaviti dok ne izvrši što mu je obećao. I kroz ovu pjesmu pjesnik ponovno dokazuje svoju načitanost i sposobnost da kroz razne teme i načine progovori o aktualnim temama i problemima. Smatra se da pjesnik želi poručiti da unatoč ratu i besmislu u kojem se hrvatski narod nalazio da je Bog uvijek tu: *i gdje ima svjetla bit će me i gdje je tama čekat ću.*

Pjesma 19GMB93 sadrži inicijale imena sveta tri kralja koja su se išla pokloniti Isusu. Godina 1993. je tekuća godina i ujedno vrijeme rata. Stihična pjesma koja opisuje božićno vrijeme: *na periferiji na, rubu Božićnoga grada.* Pjesnik u toj pjesmi kroz biblijske simbole zlato, tamjan i smirnu te motive trojice mudraca nastoji ukazati na rat i ratnu strahotu jer pjesnikovi mudraci umjesto darova nose znoj, suze i krv što se dokazuje stihovima:

(...)
*ljudi čekaju na ulazak pod krov grada
nose darove: znoj, suze i krv.
(...)¹⁷⁵*

(...)
*najstariji Gašpar, rizničar s krunom:
ide se u zalagaonicu pretopiti u kruh;
tamnoputi Melkior, kralj svjetla:
ide ispred crkve prositi za djecu;
ide Baltazar, savjetnik u ratu:
ide po pozajmicu ako mu se posreći;
(...)¹⁷⁶*

Ono što povezuje biblijske i pjesnikove mudrace jest značenje njihovih imena što je vidljivo u navedenim stihovima. Ono što se još primjećuje stihovima jest egzistencijalistička crta u kojoj pjesnik spaja značenje imena s ratnim vremenom. Na primjer Gašpar koji je rizničar s krunom *ide se u zalagaonicu pretopiti u kruh.*¹⁷⁷ Značenje imena Gašpar i jest „čuvar blaga“ odnosno „rizničar“, Melkiorovo u prijevodu i znači „kralj svjetla“, a Baltazar u prijevodu znači „bog štiti njegov život“ odnosno on je „savjetnik u ratu“.¹⁷⁸ Moglo bi se reći da pjesnik u pjesmi povezuje duhovno to jest crkveno i svjetovno na primjerima tri kralja. Predstavlja tri kralja kao obične ljude iz naroda koji obavljaju uobičajene poslove. Kroz primjer Gašpara koji se *želi pretopiti u*

¹⁷⁵Jakša Fiamengo, *Kutija Gaja Utija*, Dom kulture „Zvonimir“, Solin, 1994., str. 61.

¹⁷⁶Isto

¹⁷⁷Isto

¹⁷⁸<http://www.matica.hr/vijenac/414/tri-kralja-jahahu-2564/>

kruh ukazuje se na potrebu za hranom koja je nedostajala u vrijeme rata. I on kao rizničar umjesto zlata želi „pretopiti“ što više kruha.¹⁷⁹

Melkiora predstavlja kao „kralja svjetla“ i to tamne puti jer se pretpostavljalo kako je jedan od kraljeva zapravo predstavnik afričkog kontinenta. U svjetovnom životu točnije u jeku rata on ide prositi za djecu. Očito je da je pjesnik najviše osjetljiv kad su djeca u pitanju pa povezuje Malkiora s tim, a pošto je on „kralj svjetla“ on donosi svjetlo u dječja srca. Treći je Baltazar kako ga pjesnik navodi „savjetnik u ratu“. Ako ga se promatra sa svjetovnog stajališta, on je onaj koji odlazi po pozajmicu. Siromaštvo je u to doba bilo očito jer se ipak radi ratu i trebalo je od nekuda krenuti živjeti zato se pozajmica vidjela kao jedna od mogućih opcija.¹⁸⁰

U zbirci *Večera u oku* nailazi se na pjesmu s motivom Adamovog rebra *Moje rebro adamovo* u kojoj pjesnik izjednačava svoje rebro s Adamovim zapravo kao da je potekao od Adamova rebra. U Bibliji se navodi kako je žena ta koja je stvorena od Adamova rebra, ne da bi bila gažena nego da bi mu bila jednaka. Stih: *moje rebro Adamovo na križu što ga vjetar oko kuće nosi* predstavlja svakog čovjeka koji nosi svoj teret života na leđima, odnosno svoj križ, koji se bori s nedaćama i problemima i to je križ na koji pjesnik misli, a koji i sam nosi.

U zbirci „*Oteto iz tmine*“ pronađen je stih koji bi mogao ukazati na Knjigu Postanka i početke Božjeg stvaranja, a to su stihovi:

*Netko je morao reći: neka bude
voda, neka bude vatra, netko je
morao odijeliti zemlju od neba¹⁸¹*

Ovim pjesnik samo potvrđuje poznavanje ne samo Biblije i njezinih motiva već i širok spektar ostalih znanosti.

U zbirci *U situ jeziku* prisutan je i motiv Veronike i rupca i to u pjesmi *Grad Veronika*. Vidljivo je da pjesnik odmah u naslovu grad naziva Veronika. Motiv rupca vidljiv je u stihovima: *ovaj grad je Veronika/spremno mi pruža rubac*¹⁸². Posljednji ciklusi zbirke su *Služba riječi* i *Oko kruha*. Oba se mogu promatrati iz biblijske, odnosno liturgijske perspektive. *Služba riječi* vezuje se uz Evanđelje, a *Oko kruha* može simbolički biti oko Isusa, odnosno hostije.

¹⁷⁹http://hr.radiovaticana.va/news/2016/01/10/m_m_letica_tko_su_bili_i_%C5%A1to_nam_kazuju_tri_kralja/1200040

¹⁸⁰http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=2958&Itemid=55

¹⁸¹Jakša Fiamengo, *Oteto iz tmine*, Logos, Split, 1990., str 75.

¹⁸²Jakša Fiamengo, *U situ jeziku*, Književni krug, Split, 1996., str. 61.

Zbirka *Dolazak u kruh* jest zbirka koja započinje pjesmom *Alfa*, a završava s *Omega* što jasno ukazuje na Boga koji kaže: „Ja sam Alfa i Omega, početak i svršetak, prvi i posljednji“. U cijelom ciklusu pjesnik dijalogizira s duhovom baštinom. Vidljiva je i postmodernistička citatnost naročito Biblije pa tako i naslov pjesme *Gorući grm* asocira na Boga koji se pojavio u obliku gorućeg grma, zatim u pjesmi *Kremen* nailazi se na dio iz Knjige postanka u stihovima: *sad će se opet sve ispuniti/ ribama gmazovima pticama*.¹⁸³

Dolazak u kruh naziv je drugog ciklusa istoimene zbirke. Kratka pjesma *Dolazak u kruh* napisana je u tri stiha:

*Pečatim glinom ovu poruku
utiskujem prste u zrak
eto me cijela u jeziku*¹⁸⁴

Pjesma otkriva svu moć riječi i jezika jer ništa ne postoji bez riječi i vjere u njih. U riječima je sažeta sva snaga stvaralaštva. Motivi gline, prstiju, zraka i jezika najvažniji su i jedini motivi pjesme. Spoje li se ovi motivi, dobiva se jedinstvena formula stvaranja bilo čovjeka ili glinenih posuda. Bog je stvorio čovjeka od praha zemaljskog, udahnuo mu dah života i dao mu jezik kojim može propovijedati Njegova velika djela i širiti glas o Njegovu postojanju. S druge strane, čovjek svojim prstima oblikuje glinu, zrakom je suši, a jezikom odnosno riječima je ukrašava. Čovjekova sposobnost oblikovanja je Božji dar. *Slovo o Zakeju* pjesma je koja donosi biblijske motive palminog lišća i ulaska u grad čime pjesnik aludira na Isusov svečani ulazak u Jeruzalem na Cvjetnu nedjelju.

Čitajući i istražujući zbirke i unutar njih pjesme koje govore o odnosu Jakše Fiamenga prema duhovnosti može se zaključiti kako pjesnik snagom riječi ukazuje na Božju prisutnost i kao da stihovima želi pokazati kako je Bog taj koji u pisanju vodi njegovu ruku. Dok su u antička vremena pjesnici zazivali muze, a to je osobito vidljivo u Homerovim epovima Ilijada i Odiseja Jakša Fiamengo nesumnjivo zaziva i traži Boga. Iako to nigdje izričito ne piše, ali je vidljivo kako vješto koristi stihove koji aludiraju na Boga. Smatra se da pjesnik čitatelje poziva da u životu budu jednostavni i da uživaju u malim stvarima, ali isto tako da budu ponizni i ne zaborave da sve ono što se nalazi u prirodi i oko nje djelo je Božjeg stvaranja. Ono što još Jakša Fiamengo želi pokazati jest i to da se Bog nalazi tamo gdje ga se najmanje očekuje u svakom „malom“ čovjeku. Pjesnik poziva da se prije svega bude čovjek, a tek onda sve ostalo. Kako bi se trebalo odnositi prema onima koji su učinili strahote kroz Domovinski rat pokazao je

¹⁸³Jakša Fiamengo, *Dolazak u kruh*, AGM, Zagreb, 1998., str. 17.

¹⁸⁴Isto str 33

poemom *Zaziv protiv zloduha* kada je jednostavnim riječima tražio neprijatelje da prestanu uništavati svetinju. Pokazao je onim najmlađima kako neprijateljima treba oprostiti jer oni ni sami nisu svjesni što čine. Ni jednom riječju nije ih nazivao pogrдно niti ih vrijeđao iako se možda osjećala gorčina, ali tu je ostao dosljedan kršćanskom nauku o praštanju. Zbirkom *More koje jesi*, ali i ostalim navedenim zbirkama Jakša Fiamengo je u zvuku mora ostavio trag glazbala u kojem Bog piše najljepše note. Trag u kojem je kroz metafore bilo moguće iščitati početke stvaranja svijeta, Isusov put, Njegovu blizinu, patnju i jednom riječju Njegov život na zemlji.

7.ZAKLJUČAK

Svoj pjesnički rad Jakša Fiamengo započeo je još u srednjoškolskim danima, a prvi svoj ciklus „Pred obećanom zemljom“ objavljuje s Momčilom Popadićem u zajedničkoj zbirci „Stepenište“ sada već daleke 1966. godine. Komiža odnosno otok Vis njegova je prva i posljednja ljubav, njegova trajna inspiracija i kamen čvrsto zazidan u vizure njegova pjesništva. More kojim je okružena Komiža neizostavan je dio njegova života i uopće njegova dugog stvaralaštva. Kroz prvu fazu stvaralaštva upoznali smo se s pjesnikom čvrsto ukorijenjenim u Sredozemlje, pjesnikom koji osluškuje glas pjesme i koji svoje pjesme gradi na jasnom motivu mora i zavičaja. Drugom fazom nastupa zreliji pjesnički opus i promišljanja o prošlosti, o svima onima koji su nekoć bili dio te prošlosti i povijesti i koji su na neki način zaslužni za sve ono što narod danas ima i posjeduje. Počevši od spomenika i jezika na samom početku pismenosti do antičkih motiva ugrađenih u pjesme zbirke „Kutija Gaja Utija“ i „Oteto iz tmine“, ali i mnogih drugih. Ratne zbirke najbolji su pokazatelj pjesnikova poznavanja prošlosti i baštine. Upravo u tim zbirkama sakupljena je sva baštinska ostavština. Stalna pjesnikova traganja za luči odnosno svjetlosti prisutna je u zbirkama na tragu 2000-ih godina. Od prve samostalne zbirke „More koje jesi“ pjesnik je težio biti u stalnoj Božjoj prisutnosti što je bilo vidljivo kroz stihove koji su metaforički ukazivali na Boga. I pjesnikove vizualne slike kojima je ispisivao dijelove svojih pjesama daje naslutiti kako je njima želio uputiti svakog čitatelja koji traga za Bogom da Ga traži u malim stvarima. Iznimno zanimljivi bili su naslovi njegovih zbirki, ali i pjesama. Naslovi su kao i pjesme nudili širinu i dubinu analitičkog čitanja i interpretiranja. Po tematici vezanoj uz prirodu i po bujnoj metaforici blizak je Vesni Parun, a po zanesenosti morem najbliži je Josipu Pupačiću, a zavičajna nota zajednička mu je s Nikolom Miličevićem. Slavko Mihalić mu je blizak na egzistencijalnom planu i promišljanju. Slobodan stih koji najčešće koristi u svojim pjesmama pomaže mu da se slobodno izrazi i ostvari kako bi bio razumljiviji na sadržajnom planu te kako bi i kroz metafore čitatelj uspio shvatiti bit njegove pjesme. Ponekad je prisutna i pjesnička hermetičnost i tada se teško razaznaje što pjesnik želi poručiti i što želi da čitatelj otkrije iz njegova kazivanja. Opkoračenje je bilo najčešće, ali ne i jedino stilsko sredstvo kojim je pokušao ostvariti ritam onda kada nije bilo rime. Jedine rimovane pjesme bile su pjesme zbirke „Piva klapa ispo' volta“ u kojoj je prikazana sva ljepota njegovih skladanih pjesama. Na kraju se može zaključiti kako je Jakša Fiamengo nesumnjivo svevremeni pjesnik koji kroz pjesništvo nastoji očuvati sve ono što domovina posjeduje. Sve

ljepote i sva bogatstva utiskuje u stihove i time iskazuje svu ljubav i osjećajnost koja je duboko ukorijenjena u njegovo biće.

8. IZVORI I LITERATURA

8.1. IZVORI

Jakša Fiamengo, *Zaziv protiv zloduha*, Republika, Zagreb, 3-4, 1992.

Jakša Fiamengo, *Kutija Gaja Utija*, Dom kulture „Zvonimir“, Solin, 1994.

Jakša Fiamengo, *U situ jeziku*, Književni krug Split, Split, 1996.

Jakša Fiamengo, *Ovjera beskraj*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.

Jakša Fiamengo, *Oteto iz tmine*, Logos, Split, 1990.

Jakša Fiamengo, *Dolazak u kruh*, AGM, Zagreb, 1998.

Jakša Fiamengo, *Vjetar oko kuće*, Čakavski sabor- katedra za književnost i kulturu, Split, 1975.

Jakša Fiamengo, *More koje jesi*, Vidik, Split, 1968.

8.2. LITERATURA

1. Benčić Rimay, Tea, „Suha riječ vatre“, u: *Pjesme u prozoru*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2000.

2. Bilosnić, Tomislav Marijan, „Meditranska šetnja“, u: *Tajni život*, Književni centar, Zadar, 1989.

3. Božičević, Ivan, *Pjesnički proplanci*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2009.,

4. Diana, Srećko, „Rukopis lirskih ozračja: zapis o poeziji Jakše Fiamenga“, *Mogućnosti*, Split, 1- 3/1994.

5. Knežević, Sanja, *Meditranski tekst hrvatskoga pjesništva postmodernističke poetike*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2013.

6. Mihanović- Salopek, Hrvojka, „Iz mediteranskog sjaja i dubine unutarnjeg mora“, u: *Domaće relikvije*, Naklada Bošković, Split, 2006.

7. Milanja, Cvjetko, *Pjesništvo Jakše Fiamenga*, *Mogućnosti*, Split, 4-6/2002.

8. Milanja, Cvjetko, „Jakša Fiamengo“, u: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.*, Altagama, Zagreb, 2003.

9. Prosperov Novak, Slobodan, „Jakša Fiamengo uglazbljuje more“, u: *Povijest hrvatske književnosti*, Marjan tisak, Split, 2004.

10. Stamać, Ante, „Gdje beskraj postaje ovjerenim prostorom“, u: *Tragovi, otisci i lica*, Altagama, Zagreb, 2009.

8.3. INTERNETSKI IZVORI

1. Duplančić, Arsen, *Dva kršćanska relikvijara iz Splita*, http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=164571 (pristupljeno: 1. 09. 2017.)

2. Opačić, Nives, *Tri kralja jahahu*, <http://www.matica.hr/vijenac/414/tri-kralja-jahahu-2564/> (pristupljeno: 4. 09. 2017.)

3. http://hr.radiovaticana.va/news/2016/01/10/m_m_letica_tko_su_bili_i_%C5%A1to_nam_kazuju_tri_kralja/1200040 (pristupljeno: 4. 09. 2017.)

4. http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=2958&Itemid=55 (pristupljeno: 4. 09. 2017.)

5. https://bib.irb.hr/datoteka/773483.Nastanak_Komie.pdf: (pristupljeno: 07.11.2017.)

9. SAŽETAK

Nesumnjivo je kako je Jakša Fiamengo ostavio neizbrisiv trag u pjesništvu postmoderne književnosti s mediteranskim prizvukom. No još je veći trag ostavio na području dalmatinske šansone kroz skladane pjesme. Baštinsko svjetlo najviše izvire u drugoj fazi njegova pjesništva. Krenuvši od upoznavanja njegova života i stvaralaštva, preko pjesništva i obilježja istoga te prve i druge faze i najznačajnijih zbirki dolazi se do sveprisutnih motiva mora, plovidbe, vremena, jezika, svjetlosti, starina i zavičaja koje predstavljaju najznačajnije odrednice njegovih pjesama. Pred sam kraj rada prikazan je pjesnikov odnos prema duhovnoj baštini odnosno biblijskoj tematici. Cilj diplomskog rada svakako je na jednoj višoj razini upoznati njegovo pjesništvo i bogat pjesnički izričaj. To se prvenstveno odnosi na drugu fazu stvaralaštva koje je ujedno glavna tema rada. Metode koje su korištene bile su metode čitanja pjesama i literature te usporedba s književnom kritikom koja je zaslužna za bolje upoznavanje pjesnika. Da je Jakša Fiamengo bio predmet istraživanja mnogih dokazuju i radovi koji su pisani o njemu i njegovim pjesmama. Ipak može se reći koliko god njegove pjesme bile poznate da on kao pjesnik ipak ostaje nepoznat velikom broju ljudi. Jedno su ispjevane pjesme koje ostavljaju trag, a drugo je pjesnik koji u sjeni svojih pjesama ostaje nepoznat. Potrebno je napraviti balans i pokušati prije svega upoznati autora ili makar njegovo ime i na taj način izraziti zahvalnost što se može uživati u melodijama njegovih pjesama.

Ključne riječi: Jakša Fiamengo, druga faza pjesništva, duhovna dimenzija, baština.

THE SECOND PHASE OF JAKŠA FIAMENGO'S POETRY

10. SUMMARY

Jakša Fiamengo has undoubtedly left an indelible mark on the postmodern literature's poetry with Mediterranean aspects. However, he left an even greater mark in the area of Dalmatian chanson by writing poems. The characteristics of that inheritance are most prominent in the second stage of his creation. Starting with the introduction to his life and work, through the poetry and its characteristics, as well as the first and second stage and most significant collections, you can find the everpresent motives such as the sea, sailing, time, language, light, antiques and surroundings which represent the most important determinants of his poems. The poet's look on the spiritual heritage, or biblical thematic will be described in the last part of the thesis. The purpose of this thesis is to get to know his poetry and his rich poetic expression on a higher level. This primarily refers to the second stage of his creation, which is also the main subject of this thesis. The methods used were reading of poems and literature, as well as the comparison to literary criticism, which is responsible for getting to know the poet. The fact that Jakša Fiamengo was the subject of research by many can be proven by many works that were written about him and his poems. However, despite his poems being well known, the poet himself is still unknown to many people. Recited poems that leave a mark are one thing, but the poet who remains unknown in shadow of his songs is another. It is important to make a balance and to try to first and foremost get to know the author or at least his name, and to express a gratitude for being able to enjoy his poems this way. The end is followed by a conclusion that will complete this thesis, as well as the portrayal of Jakša Fiamengo.

Keywords: Jakša Fiamengo, second stage of creation, spiritual dimension, heritage.